

BARBAROSSA
FRIGYES

GUNST PÉTER

BARBAROSSA FRIGYES

ÉLETEK ÉS KOROK

SZERKESZTI: H. BALÁZS ÉVA

MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT

GUNST PÉTER

520739

BARBAROSSA
FRIGYES

AKADÉMIAI KIADÓ

BUDAPEST 1976

Gyóni Mátyás emlékének

500237

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

Összkiadás: ISBN 963 05 0897 4

A kötet száma: ISBN 963 05 0898 2

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1976.

Gunst Péter

Printed in Hungary

M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA
Könyvteltár 10603 /19 76 SZ.

EURÓPA A XII. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN

A középkori Németország egyik legnépszerűbb uralkodója volt az itáliai kortársai által vörhenyes színben játszó szakálláról „Barbarossának”, „Rötszakállúnak” nevezett I. Frigyes császár. Kevés uralkodó kormányzott a középkori német birodalomban annyi ideig, mint ő. Majd négy évtizedes regnálása a későbbi századok gyermekeinek tudatában nemegyszer aranykorként rögződött. A XV. századi Németország mindjobban szegényedő parasztságának képzeletében a császár uralkodása az áldott bibliai idők korának tűnt. Később, a XVIII–XIX. században a széttagolódott Németországban azok szemében,

akik az új, egységes Németország ideológiai alapjait rakták le, a császár az egykori német birodalom utolsó nagy uralkodójának tetszett. A német irodalom és történetírás hosszú évtizedeken át éltette ezt a legendát, mígnem a modern kutatás kifinomult forráskritikai eszközei a XIX. század második felében, majd a XX. században a legendák hősről lehámozták a hamis rétegeket, és a maga valódiságában csillantották fel a történelmi személyiség alakját. Igaz, ekkor sem politikától mentesen. A fasiszta német történetírásnak, amely ideológiailag készítette elő a „Nagynémet Birodalom” megvalósulását, kedvenc alakja volt Frigyes a maga univerzális birodalmi ábrándjaival, itáliai hódító politikájával, egész konzervatív beállított-

ságával. Ha bírálták tevékenységének egyes mozzanatait, akkor legfeljebb azért tették, mert a császár — lekötve Itáliában — nem támogatta a német kolonizációs politikát Kelet-Európában. A fasiszta Németország összeomlása után a demokratikus német történetírás viszont egész uralmának minden mozzanatát egyértelműen elítélte mint olyan uralkodóét, aki álmokat kergetett, s itáliai hódító politikájával elfecsérelve a birodalom erejét, utat nyitott a szétagoló-dás visszahúzó erőinek.

Bármilyen nagy egyéniség is legyen valaki, bármilyen mértékben is befolyásolja korának történeti fejlődését, csodákra senki sem képes. Tetteinek valódi okait csak a körülmények ismeretében érthetjük és ítéelhetjük meg. Ezért sem

szabad eltekintenünk a kor és a körülmények ismertetésétől, ha Frigyes történeti teljesítményét kívánjuk mérlegre tenni.

A XI—XII. századi Európában nagyjában-egészében lezárult a feudalizmus kialakulásának korszaka. A feudális társadalmi rendszer az egész kontinensen megszilárdult. Ez a folyamat azonban nem egyidőben és nem egyformán zajlott le. Angliában, Franciaországban, a mai Belgium és Hollandia területén, Észak- és Közép-Itáliában volt a fejlődés a legelőrehaladottabb, azokon a területeken, ahol a feudális társadalom a legkorábban jött létre, s ahol sokban az ókori Róma eredményeire épülhetett. Ezeken a területeken a természetes gazdálkodás lassan felbomlott, kezdte átadni

helyét a bontakozó árutermelésnek. A feudális társadalom alapvető osztályai itt árnyaltabban rétegeződtek, mint Európa egyéb területein. Különösen Franciaországban alakult ki a feudális hierarchia igen bonyolult hálózata. A Nagy Károly idején (768—814) megerősödött királyi hatalom lehanyatlott, és a partikuláris erők évszázadokon át szétforgácsolták a központi hatalmat. Nagyjából hasonló volt a helyzet a legtöbb országban, hiszen a király hatalmának alapja mindenütt a föld volt, és amilyen mértékben azt hűbérbirtokokként szét kellett osztania, olyan mértékben korlátozódott a hatalma. Ez volt lényegében mindenütt a feudális anarchia alapja. A földtulajdon mértéke szabta meg a hatalom mértékét. Ezek módosulásai

adnak magyarázatot a hatalmi eltolódásokra, legalábbis mindaddig, amíg más gazdasági tényezők nem jelentkeznek elhatározó módon. Ezek közül az árutermelés kibontakozásáról, az ennek nyomán megélénkülő pénzgazdálkodásról, majd egy teljesen új osztály, a városi polgárság megjelenéséről kell szólnunk. A XII. században a fentebb említett nyugat-európai országokban mindenütt megjelenőben és erősödőben voltak ezek a tendenciák. Ez magyarázza azokat a kísérleteket, amelyek ebben az időben a királyi hatalom megerősítését célozták.

A XI—XII. századra a feudális társadalom alapvető osztályai már mindenütt rétegekre bomlottak. A városi polgárságról e tekintetben részletesebben kell tájékozódunk. A XI—XII. századi

városi polgárság vezetője a patriciátus volt, amely irányította a város életét. Közülük kerültek ki a városi önkormányzat vezetői, ők szabták meg a város életét, politikáját. A középső réteget a polgárjoggal rendelkező céhes iparosok alkották, míg a városi lakosság számban mindinkább növekvő rétegét a polgárjoggal sokszor nem rendelkező előproletár — vagy zsellérrétegek alkották. A XI—XII. században az európai városok egy része, különösen a Földközi-tenger vidékén (Dél-Franciaország, Itália, Dalmácia), de Dél-Németországban is elsősorban a távolsági kereskedelem központja lett. A városi vezető réteg a patriciátus, a nagykereskedők közül került ki, közéjük iparosok csak ritkán emelkedtek.

Nagyarányú polarizálódás következett be a feudális uralkodó osztály soraiban is. A XI—XII. század folyamán jogilag is mind élesebben váltak ki a különféle nagybirtokos csoportok (bárok, grófok, hercegek). Létrejöttek újabb, szegényebb rétegei is a feudális uralkodó osztálynak. Elsősorban a lovagság az a réteg, amelyik figyelmünkre számot tarthat, mivel az a XI—XII. századra fontos társadalmi tényezővé vált. A XII. századra már megmerevedtek a társadalmi válaszfalak is az egyes osztályok és rétegek között. Korábban ingatag volt a szabad paraszt és a feudális uralkodó osztály tagjai között a jogi különbség, de a XII. századra mindenütt megszilárdult. Ezt a folyamatot Németországban éppen I. Frigyes fejezte be 1152-

ben, amikor kimondotta, hogy lovagnak nem szabad olyan személlyel párbajt vívnia, aki nem tudja igazolni a maga és szülei vele egyenrangú lovagtól (miles) való legitim származását. Ez abban a korszakban, amikor még a paraszt is hordhatott fegyvert, megvonta a jogi válaszfalat az uralkodó osztály alsó és a parasztság felső rétege között. Mindez alapvető jelentőségű, noha sohasem jelentette azt, hogy egyes személyek ne emelkedhettek volna ki az elnyomottak soraiból. Éppen a XI–XII. század fordulóján leszünk tanúi egy egészen új réteg kialakulásának. Ez a nem szabadok rétegeből vált ki, annak révén, hogy az uralkodó és más világi vagy egyházi nagyurak alattvalóik közül egyeseket udvari szolgálatra rendeltek. Ezek

az úgynevezett miniszteriálisok a feudális birtokigazgatásba bekapcsolódva, felemelkedtek az uralkodó osztály tagjai sorába. Egyikük-másikuk később nagyfeudálissá vált.

Ezzel párhuzamosan lehetünk tanúi a XI. század folyamán a nagyfeudálisok megerősödésének, hatalmuk megszilárdulásának, melynek következményei — előbb vagy utóbb — ugyancsak jogi megkülönböztetések lettek. Ezek a nagybirtokosok a királyi hatalommal szemben korlátozó erőként léptek fel. Arra törekedtek, hogy a király ne legyen több, mint első a vele egyenlők között. A feudális társadalom megszilárdulásával ez a törekvés tulajdonképpen célhoz is ért, persze minden országban más-más időpontban. Ez volt az alapja a

politikai erőeltolódásoknak, az egyes országok közötti erőviszonyok hullámzásának.

A Nagy Károly halála után gyorsan felbomló Frank-római Birodalom egyes alkotóelemeiből létrejövő önálló államokat hamar elborították a feudális anarchia hullámai. Franciaországban és Németországban felvirágzott a nagyhűbérurak hatalma. A feudális koalíciók küzdelméből Németországban az I. Ottó által megalapított Német-római Császárság képében az új királyi hatalom került ki győztesen, melynek alapját két tényező alkotta. Egyrészt Ottó az egyes törzsi hercegségeket vagy magának tartotta fenn, vagy családtagjai között osztotta szét. Családi hatalmának erősítésén keresztül a központi

hatalmat is megerősítette. — Másrészt az egyházi hűbérurak (püspökök, apátok) erősítésével, részükre hatalmas hűbérbirtokok adományozásával a királyi hatalom számára új támaszt teremtett. Ez a politika ugyan önmagában hordta romlásának csíráit is, hiszen a családtagok között szétesztott hercegségekkel — mint erre már I. Ottó uralkodása idején nem egy példa akadt — létrejött a családon belüli hatalmi harcok alapja az egyház önállósodása révén pedig a német egyházfők is felhagytak az uralkodó támogatásával. Arra azonban mégis elégséges volt, hogy a X. század Európában biztosítsa a német császárság fölényét. Valamilyen formában a német birodalomtól függött ebben az időben a legtöbb újonnan megalakult kelet-euró-

pai állam, a cseh és a lengyel hercegek, sokszor a magyar királyok, Észak-Európa, elsősorban Dánia uralkodói, sőt maga a pápaság is. Abban az időben a német császárok hozzájárulása volt szükséges a pápa megerősítéséhez.

A feudális társadalom gazdasági és társadalmi fejlődése azonban nem tette lehetővé a központi hatalom szilárd alapjainak lerakását. A középkorban, egészen a XV—XVI. századig a központi hatalom megszilárdulása mindig személyi jellegű, alapja a királyi földtulajdon és az uralkodó családi birtoka, illetve hatalompolitikája. Mivel az egyéb alapok hiányoztak, sokszor egy véletlen (tehetségtelen uralkodó, kiskorú örökös stb.) is lehetővé tette a központi hata-

lom meggyengülését. Ugyanez érvényes az államalakulatok viszonyaira is. A császári hatalom európai túlsúlya ezért sem lehetett hosszú életű. Két természetes ellenfele is akadt, amelyek hol tudatosan, hol öntudatlanul egymást támogatva törtek ellene: a felemelkedő pápaság és az egyes országokban megerősödött királyi hatalom.

A császárság Nagy Károly óta önmagában egyesítette a legfelsőbb világi és egyházi hatalmat. Univerzális hatalmának szakrális jellegét megadta a koronázáskor alkalmazott felkenés, amellyel a császár személye a laikusok sorából kiemelkedett. A császár egészen a XI. századig tulajdonképpen a legfelsőbb egyházi hatalom is volt, amikor megfelelő erővel rendelkezett, minden esetben ér-

vényesíteni tudta akaratát a pápa felett. A császárságnak éppen ez az univerzális — világi és egyházi — jellege adta felsőbbtségét a többi világi uralkodó felett a X. században.

A császári hatalom gyengülése azonban a a XI. század folyamán lehetőséget adott az egyháznak, hogy lassan erősödő függetlenségi törekvéseinek érvényt szerezzen. A cluny-i kolostorból kiinduló reformmozgalom céljaul az egyház belső életének megtisztítását, a világi befolyások kiküszöbölését, a pápa egyházi — és világi — hatalmának megerősítését tűzte ki. A győzelem egyik jelentős állomása volt, amikor 1059-ben II. Miklós pápa a pápaválasztás jogát a kardinálisok testületére ruházta. Igaz ugyan, hogy a megerősítés joga

még ekkor is a császáré maradt, de már nem ő jelölte ki a pápa személyét.

A császárság és a pápaság küzdelmének lényege a fő hatalomért vívott harc volt. Ki legyen a feudális Európa legnagyobb, vezető hatalma: a pápa vagy a császár? Lényegében ez volt a kérdés. A lényeg azonban csak ritkán lépett a maga valóságában a nyilvánosság elé. A pápa és a császár küzdelmének számtalan más formája bonatkozott ki. A legjelentősebb, és az egész küzdelem kimenetele szempontjából meghatározó az investitúra kérdése volt.

Investitúrának nevezték a középkorban azt a processzust, amelynek során a hűbérúr a hűbértokot átadta hűbéresének. A hűbéres ünnepélyes formában

hűségesküt tett, a hűbérúr pedig szolgálatai fejében átadta neki a birtokot, valamilyen jelvény (pálca, faág, lándzsa, kesztyű stb.) alakjában. Királyságot általában karddal, tartományokat zászlóval volt szokás átadni, bár az ezektől eltérő formák is gyakoriak voltak. A hűbérúr hatalmát tulajdonképpen hűbéreseinek száma szabta meg. Nem volt tehát véletlen, hogy a küzdelem az egyházi személyek investitúrája körül bontakozott ki. Kezdetben az egyházi szervezet, az egyházi birtokok gazdasági és nem lebecsülendő katonai ereje mindennütt a királyi hatalom egyik támasza volt. Különösen Németországban támaszkodott az uralkodó az egyházra, erősítette meg azt hatalmas adományokkal, építette be az egyházi szervezetet az

állami adminisztráció rendjébe. A püspököket és apátokat a császár nevezte ki, s azok — a részükre adományozott, eredetileg nem egyházi hűbértokok átvétele *után* — a hűbéresköt az uralkodó kezébe tették le, aki pásztorbot és gyűrű adományozásával iktatta be őket méltóságukba. A császár lemondása az investitúra jogáról annyit jelentett volna, hogy az egyháznagyok részére tett világi adományok elvesztik hűbérjelleget, vagyis az ország területének majd harmada elvész. Oly mértékben csökkenne így az uralkodó hatalma, hogy nem tudna szembeszállni a nagyhűbérurakkal. A pápaság számára is erőpróbát jelentett az investitúra kérdése: sikerül-e kivívni az egyházi rend függetlenségét a császársággal szemben?

VII. Gergely pápa 1075-ben, megtiltva a püspököknek, hogy világi személyektől investitúra formájában bármilyen világi méltóságot elfogadjanak, a végeletekig kiélezte a kérdést. A rendelet értelmében ugyanis a püspököknek arra sem lett volna joguk, hogy az uralkodóktól uradalmakat fogadjanak el. Így az egyház kebelén belül is — különösen a német főpapság soraiban — végig megtalálható volt az a tábor, amelyik igyekezett mérséklően hatni a küzdelemre. A pápa elvi álláspontja végül is nem tudott győzedelmeskedni. A pápaság és császárság első nagy küzdelmét 1122-ben lezáró wormszi konkordátum *e téren* kompromisszumot jelentett. A császár lemondott a püspökök kinevezésének jogáról, a püspökségeket ez után

választás útján töltötték be. A választás azonban a császár jelenlétében történhetett (noha erőszakos beavatkozás nélkül), és a megválasztott új püspök a regáliákat (tehát a királyi adományként szereplő birtokokat és más jogokat) a császár kezéből vehette át. De nem az investitúra volt tulajdonképpen a lényeg, hanem az, hogy kié a világ feletti uralom: a pápé-e vagy a császáré? Ebből a szempontból vitathatatlan a pápaság *győzelme* a császárság felett. A vereséget a császárság soha többé nem heverte ki. Az egyház függetlensége kiállta a próbát, a pápaság lett a kereszténység központja. A német egyház elvesztette királyi jellegét és függetlenült a királyi hatalomtól. A püspökök önálló hűbérurak lettek, nem az uralkodó

hivatalnokai. A küzdelemmel párhuzamosan csökkent a királyi hatalom ereje Németországban is. A nagyhűbéresek, a hercegek hatalma megnőtt, ők voltak a küzdelem igazi nyertesei.

A további nyertesek a nyugat-európai uralkodók lettek, akik a császár és a pápa küzdelmét saját hatalmuk növelésére használták fel. Különösen Angliában és Franciaországban láthatjuk ennek nyomait. Angliában az 1100-as évek elején I. Henrik (1100–1135), majd halála után a trónharcokból győztesen kikerült II. Henrik (1153–1189) volt az, aki saját hatalmas családi birtokaira támaszkodva megerősítette a központi hatalmat. A XII. század közepén a Plantagenetek hatalma volt a leg-

erősebb Nyugat-Európában. II. Henriket hatalmas nyugat-franciaországi és normandiai hűbérbirtokai szembeállították a francia királysággal, amelynek legnagyobb hűbérese, s mint ilyen, a franciaországi széthúzó anarchikus erők legnagyobb bázisa volt. A francia trón megszerzésére is tört. Ezért a francia uralkodóház a XII. század vége felé a császárság szövetségét kereste, míg az angol uralkodó a császár ellenfeleivel fogott kezét. A francia király is megkísérelte hatalma megerősítését. VI. Lajos idején (1108—1137) a királyi hatalom erősítésére irányuló kísérletek megerősödtek, fia, VII. Lajos (1137—1180) alatt viszont, akinek tehetségét össze sem lehetett mérni apjáéval, ezek a kísérletek erősen lanyhultak. Az ő politikája első-

sorban külföldi szövetséges szerzésére törekedett, amit a francia királyság majd egy évszázadra a német császár személyében talált meg. Az erősödő francia királyi hatalom támogatta annak a kulturális erjedésnek minden formáját, amely ebben az időben Franciaországban Párizsban és Orléans-ban zajlott, s melynek eredményeként lett Párizs évszázadokra a nyugat-európai kulturális élet centruma. A párizsi egyetemen ekkor alakult ki a skolasztikusok iskolája, új szerzetesrendek (ciszterciták, premontreiek) jöttek létre, a filozófia mellett felvirágzott a jogtudomány. Új költészet alakult ki, s az új kulturális fellendülés hullámai elérték a képzőművészeteket is. Az építészetben megjelent a gótika.

Az európai politika másik központja Itália volt. Észak-Itáliában erre az időre már független városállamocskák alakultak ki, jelentős önkormányzattal. Ezek a városok — melyeknek hűbérura a császár volt — a pápaság és császárság küzdelmében hosszú évtizedeken át a pápaság természetes szövetségesei voltak, ha nem is egyértelműen kívánták a pápa döntő győzelmét. Közép-Itáliában az uralkodó hatalom a pápaság volt, mely területi hatalmát is kiépítve törekedett egész Közép-Itália megszerzésére. Legközvetlenebb ellenfele a dél-itáliai normannok állama volt. A normannok szicíliai és dél-itáliai uralma évtizedeken át a legnagyobb gondot okozta a pápának. Amíg a pápaság és a császárság között nem bontakozott ki élethalál-

harc, a császárság védelmezte a pápát a hódító normannokkal szemben. A pápaság azonban nem bírta a kétfrontos küzdelmet. 1059-ben Richard aversai örgrófnak Capua fejedelmévé történt kinevezésével bekövetkezett a fordulat a pápaság normann politikájában. A normannok viszont továbbra is minden eszközt megragadtak saját uralmuk megerősítésére, ezért a pápaság hol szövetségben, hol nyílt harcban állt velük. Különösen vonatkozik ez II. Roger királyra (1101—1154), aki — mint a XII. század első felének talán legkimagaslóbb európai uralkodója — modernizálta államát, egységesítette a normannok által különféle időpontokban meghódított területeket s királyságát a Földközi-tenger legerősebb hatalmává fej-

lesztette, mely észak felé a pápaság ellen, keleti irányban pedig a bizánci birodalomra tört. Ezzel a pápa mentesült a bizánci birodalom nyomása alól, melynek itáliai birtokaiért oly sok harc folyt évtizedeken át. A bizánci birodalom Mánuel császár uralma alatt (1143—1180) utolsó erőit összeszedve tett kísérletet világhatalma megőrzésére. A birodalom határai észak felé jelentősen kiterjedtek. Délkelet-Európa hatalmas területei (köztük Magyarország is) évtizedekre a két császárság befolyási övezetékért vívott küzdelmének színterévé váltak.

Észak- és Kelet-Európa ebben az időben a feudalizmus kibontakozásának és megerősödésének korszakát élte. Az egyes államalakulatok — Dánia, Lengyelország, Csehország, Magyarország,

az orosz fejedelemségek stb. — ekkor még csak esetlegesen szóltak bele az európai nagypolitikába.

Az 1100-as évek elejére Németországban a feudalizmus már minden vonatkozásban megerősödött. Ennek természetes megfelelőjeként megnövekedett a nagy tartományurak, a hercegek ereje a központi hatalom rovására. A tartományuraknak kapóra jött a pápa és a császár kiéleződő küzdelme, és a harcban a pápa mellé álltak. A feudalizmus körülményei között magától értetődő jelenség, hogy a XII. század első évtizedeiben a hercegi oppozíció vezére a leghatalmasabb tartományúr volt, Supplinburgi Lothar szász herceg, aki Németország északkeleti részén alakította ki a maga territoriális hatalmát, és akinek

végül is az ölébe hullott a királyi hatalom, amikor 1125-ben V. Henrikkel kihalt a frank uralkodócsalád.

A X—XI. századi fejlődés folyamán azonban a régi hercegi családok mellé, akiknek hatalma még sokban a törzsi hagyományokon nyugodott, új hercegi családok emelkedtek fel. A király és a hercegek közötti küzdelmet kihasználva több kisebb hűbéres családnak sikerült felemelkedni, elsősorban királyi szolgálatban. Közéjük tartozott a Hohenstaufok családja — melynek hatalmi súlypontja a Sváb Hercegség területére esett — és a Welfek hatalmas családja is, amely ugyan egyike volt a legősibb hercegi családoknak, de a XI. században emelkedett fel. A német politikai történetet a XII—XIII. században ennek a két csa-

ládnak a küzdelme határozza meg. A Welfek 1070-ben nyerték el a bajor hercegséget, mely hatalmuk alapját adta a következő évtizedekben, de ténykedésük súlypontja gyorsan kelet, északkelet felé tolódott el. Kihasználva és támogatva a német parasztság kolonizációs törekvéseit, hatalmas birtokokat építettek ki Kelet-Németországban. Munkálkodásuk gyümölcseit akkor aratták le, amikor megszerezték a szász hercegséget is. A Hohenstauf-családra e név a XI. század utolsó harmadában származott, amikor Döppingentől északkeletre, a mai Hohenstaufenre építettek várat, amely évtizedeken át fő fészük volt. 1079-ben szerezték meg a sváb hercegi címet, s végig hűek maradván a frank uralkodókhoz, királyi kegyben sűrűn volt

részük. A királyi hatalom árnyékában gyorsan gyarapodtak birtokaik. I. Frigyes sváb herceg IV. Henrik császár leányát, Ágnest vette nőül. Ez a családi kapcsolat lett az alapja későbbi trónigényüknek.

A német királyi cím nem volt örökletes. A királyt a hercegek választották. Ez a körülmény eleve korlátot szabott a központi hatalom kiépítésének és kedvező alkalmakat teremtett a hercegi opposíció számára minden olyan esetben, amikor választásra került sor. Különösen jellegzetes formában mutatkozott meg ez a körülmény akkor, amikor 1125-ben V. Henrikkal kihalt a frank uralkodóház. Noha rokonsági fokozat szerint a Hohenstauf-család állt legközelebb a trónhoz, a hercegek Lothar

szász herceget, a korábbi opposzió vezérét emelték a trónra III. Lothar néven, akitől nem volt várható a központi hatalom nagyobb arányú megerősítése, és akinek életre-halálra szóló ellenfele akadt a Hohenstaufok családjában és pártjában. Támogatta őt a pápai párt is, mert a pápaság ezzel a választás elvét kívánta kidomborítani. Tulajdonképpen ezzel vette kezdetét a küzdelem a két család között, amely több mint egy évszázadra megszabta Németország politikai történetét, és amelynek végső eredménye mindkét párt felmorzsolódása, a német szétagolódás lett.

A Hohenstaufok (II. Frigyes sváb herceg és öccse, Konrád) megtagadták azon királyi javak (elsősorban a két fontos királyi város: Nürnberg és Spe-

yer) kiadását, amelyek még V. Henrik uralma alatt kerültek a kezükbe. A császár ugyanis itáliai hadjárata időtartamára 1116-ban a két testvért nevezte ki helytartójává a birodalomban. 1127-ben a Hohenstauf-párt Konrádot királynak kiáltotta ki. Igaz, nagy pártja nem akadt, s ennek volt köszönhető, hogy 1134-re Lotharnak sikerült Konrádot levernie, aki meg is hódolt és elismerve Lothart uralkodónak, átadta neki a királyi javakat is, de Lothar győzelme nem lehetett teljes. A Sváb Hercegségtől nem merte megfosztani a Hohenstaufok családját. Lothar egyébként sem volt képes a központi hatalom megerősítésére. A trónon is szász herceg maradt, azaz első az egyenlők — a többi hercegek — között.

Halála 1137 decemberében ismét ki-
robbantotta a trónviszályt és kedvező
lehetőségeket teremtett a Hohenstaufok
számára. Lothar ugyanis fiú utód nél-
kül hunyt el. Egyetlen leányát, Gertru-
dot, az őt támogató Welf Kevély Hen-
rikhez adta feleségül 1127-ben, s így a
Welfek családja kilátásokat szerzett a
Szász Hercegségre is. A Welfek hatalmát
tovább növelte, hogy 1137-ben Lothar
itáliai hadjárata idején Kevély Henrik
megkapta a toscanai örgrófságot is,
ezáltal Itália egyik legnagyobb főura lett.
A császár halála után mint annak egyet-
len örököse, további hatalmas területe-
ket örökölt Németországban, többek
között a Szász Hercegségre is igényt
tartott. Henrik olyan hatalmat koncent-
rált kezében, amely elijesztette tőle a

többi herceget és az egyházat is. Sikerei nyomán a gőg is a fejébe szállt. Mellékneve (a kevély) vele egyenrangú kortársaitól származik és jól jellemzi hozzájuk való viszonyát. A hercegek tehát félelmükben, hogy a Welfek trónra juttatásával ismét megerősödhet a központi hatalom, 1138. március 7-én a pápai párt támogatásával nem egészen szabályos módon Konrádot választották királlyá. A helyzet ekkor megfordult. Ezúttal Konrád volt az, aki követelte a Welftől a kezén levő királyi javak kiadását, és Henrik volt az, aki ezt megtagadta. A birodalmi jelvényeket (korona stb.) ugyan ki kellett szolgáltatnia, mert ha ezt nem teszi, magára haragítja a többi herceget, de egyebekben ellenállt. Az új király számára reménytelennek

látszott a királyi javak kikérése a Welftől. Ezért változtatott politikáján és — a többi herceg féltékenységére építve — nem ismerte el Henrik jogát a Szász Hercegséghez, hanem azt a maga számára követelte. Henrik nem retirált, mire Konrád megfosztotta őt mindkét hercegségtől. Az uralkodó azonban már nem tarthatta meg magának a hercegségeket, mint korábban nem egy ízben történt, vagyis nem növelhette velük saját hatalmát. A hercegségeket Konrádnak ki kellett osztania. A Welf-család ellenfelei közül Medve Albert kapta a Szász Hercegséget, míg a Hohenstaufok régi hívének, Babenberg Lipót osztrák örgrófnak adományozta hűbérként a Bajor Hercegséget. Konrád tulajdonképpen az ő támogatásukkal szerette volna

felszámolni a Welfek hatalmát. Erre azonban nem került sor. Henrik ellenállt, és noha halála (1139) után fia, Oroszlán Henrik lemondott a Bajor Hercegségről, testvére, VI. Welf, aki a család birtokainak túlnyomó részét egyesítette kezében, nem ismerte el a lemondást. Szövetkezett II. Roger normann uralkodóval, és annak pénzügyi segítségével megszervezte az ellenállást Konrád és Babenberg Lipót hadaival szemben. 1140-ben ugyan Weinsbergnél csatát veszített Konrád híveivel szemben, de Konrád tervei sem valósulhattak meg. Nem sikerült kiszorítani a Welfeket a Szász Hercegségből. A küzdelem 1142-ben azzal fejeződött be, hogy a Szász Hercegség Oroszlán Henrik kezébe került. Ebben a tényben már több tük-

röződik, mint egyszerűen a kiegyezés a két család között. A szász fejlődés alapvető fontosságú az egész németországi fejlődés szempontjából. Konrád kénytelen volt ezen a területen, néhány kivételtől eltekintve, lemondani a korona javairól is. A központi hatalom tehát itt elvesztette a királyi birtokokat. Ezt a veszteséget a német királyi hatalom soha többé nem tudta kiheverni. A szász herceg szinte királyi hatalomra tett szert. A Szász Hercegség léte önmagában is megerősítette a partikuláris erőket, és már a XII. század közepén illuzórikussá tette a királyi hatalom gyakorlását. A királyi hatalom mélypontján a Hohenstauf uralkodó számára még léte fenntartásához is csak egy lehetőség maradt: territoriális politika révén biztosítani a

család — s ezen keresztül a királyi hatalom — érvényesítését. Konrád uralkodása alatt vált véglegessé az, amit III. Lothar kezdett: családi politika folytatása a trónon. Az alapvető fordulat, az egységes német állam részekre bomlása vette ezzel kezdetét.

A királyi hatalom jelentős süllyedése látható nyomokat hagyott III. Konrád uralmán. Hercegi ellenfelei, még nem is olyan régen a pápa szövetségesei, „papkirály”-nak csúfolták. Hatalmának külső csökkenése abban is megmutatkozott, hogy I. Ottó óta ő volt az első német uralkodó, aki nem járt Rómában, és nem koronáztathatta magát császárrá. A pápa, de főleg Clairvaux-i Bernát nyomására felvette a keresztet és a második keresztes hadjárat élére állt

(1147—1149), mely sikertelen maradt. Ebben — egyebek között — az is szerepet játszott, hogy kiújultak a régi ellentétek. A király távollétében a Welfek ismét pártot ütöttek a Bajor Hercegség miatt. II. Roger normann uralkodó pedig, kihasználva a keresztes hadjárat nyújtotta lehetőséget, Bizánc ellen támadott. A bizánci császár erre a Szentföldről visszatérő Konráddal 1148—49 telén szövetséget kötött a normannok ellen. Roger is koalíciót szervezett a két uralkodó ellen, részben felújítva kapcsolatait VI. Welffel, részben pártjára vonva VII. Lajos francia és II. Géza magyar uralkodót. Európa egén sötét felhők sűrűsödtek. A vihar kitörését csak az akadályozta meg, hogy a pápa nem csatlakozott a német—bizánci szövetséghez. Őt magát

ebben az időben a római polgárok Bresciai Arnold vezette mozgalma kötötte le, de nem kívánta felbőszíteni a normanokat sem. Valószínűleg akkor sem lett volna valósággá a szövetségi szerződés, ha a pápa csatlakozik hozzá. Konrád ugyanis nagybetegen tért vissza a kereszties hadjáratból, életének utolsó éveit erősen lefoglalták a Birodalom belső problémái, különösen akkor, amikor még 1147-ben, a kereszties hadjárat megkezdése előtt utódává választatott idősebbik fia 1150-ben meghalt, kisebbik fia pedig még csak ötéves volt. Előre látható volt, hogy kiskorú örökös esetén nemcsak a birodalom hull szét, hanem a családi hatalom is. Ezért Konrád halálát közeledni érezvén, úgy döntött, hogy a hercegeknek nem saját, hanem test-

vérének, az 1147-ben elhunyt II. Frigyes sváb hercegnek fiát, III. Frigyes herceget javasolja utódaul. Az akkor valószínűleg harmincéves Frigyes (újabb kutatások szerint 1122-ben született), aki elkísérte nagybátyját a kereszties hadjáratra is, azonkívül, hogy felnőtt emberként vehette fel a küzdelmet ellenfeleivel, még egy előnnyel rendelkezett. Anyja révén, aki Kevély Henrik és VI. Welf testvére volt, közvetlen rokoni kapcsolatban állt a Welfek hatalmas családjával is. Remélhető volt, hogy hosszú évtizedek után elcsendesednek a belső harcok a birodalomban, és a Welfek pártütő családja megbékél a királyi hatalommal. Konrád 1152. február 15-én hunyt el. Halála előtt néhány nappal jelölte Frigyest a trónra, akit a hercegek március 4-én

Frankfurtban választottak német király-
lyá. Hat nappal később (az uralkodó
hajón és lovon rekordidő alatt tette meg
az utat) Aachenben, ahol régi szokás
szerint a kölni érsek tette fejére a koronát,
már a koronázási ünnepélyek idején meg-
kezdődött annak a politikának a kidol-
gozása, mely hivatva volt meghatározni
az új uralkodó, és rajta keresztül a biro-
dalom akcióit a következő évtizedekre.

A KIRÁLYI HATALOM MEGSZILÁRDÍTÁSA

III. Konrád elhatározása nagyvonalú és reális volt. Frigyes királlyá választása volt az egyetlen megoldás az évtizedek óta dúló belháború megfékezésére. Az ő személyén keresztül a két nagy pártnak egyaránt módja nyílt együttműködni a koronával. A korszak és Frigyes tetteinek hű krónikása, egyébként az új uralkodó nagybátyja, Freisingi Ottó püspök nem csupán saját véleményének, de az egész német feudális uralkodó osztályének — és benne az egyházi fejedelmekének is — kifejezést adott akkor, amikor Frigyeset Pál efezosziakhoz írott levelének fordulatával olyan „szegeletkő”-nek nevezte, amely „eggyé tette mind a

két nemzetséget és lerontotta a közbevetett válaszfalat”.

Egyedül a származásból adódó előnyök azonban nem tették volna lehetővé a szakítást a régi rendszerrel, és az élet normalizálását a birodalomban. Szükség volt hozzá megfelelő politika kidolgozására, ami nem volt könnyű feladat, és igényelte az uralkodó minden tehetségét, elsősorban diplomáciai készségét és megfontoltságát. Frigyesnek, akit ugyan nem uralkodásra neveltek, de apja és nagybátyja mellett korábban különösen a diplomáciai tárgyalásokon sokat tanult, már trónra lépésekor mindkettő rendelkezésére állt és élt is velük bőven.

Ahhoz, hogy a normális életfeltételeket helyre lehessen állítani, az elmúlt évtizedek fejlődésének elismerésére, ered-

ményeinek felhasználására volt szükség. Frigyesben meg is volt erre a készség. Nem kívánta megtörni a szinte királyi hatalommal rendelkező hercegi családok erejét — erre módja sem lett volna. Az elmúlt évtizedek tapasztalatai alapján inkább kiegyezésre törekedett, s ezen keresztül külpolitikai céljainak támogatására próbálta felhasználni a hercegi családokat. Ez persze sok lemondással, a királyi hatalom csorbításának hallgatólagos eltűrésével járt együtt, de ez egyébként is bekövetkezett volna. III. Lothar és III. Konrád uralma erre ékes bizonyítékokat szolgáltatott.

Nyilvánvaló kompromisszum előzte meg a trónra lépést, a Welf-párti hercegek ezért járultak hozzá megválasztásához. Ebben a körülményben azonban

tükröződik egyfajta új helyzet. Míg ugyanis a két előző uralkodó megválasztásában a pápaságnak igen nagy szerepe volt, ezúttal olyan király került hatalomra, aki a hercegek akaratából lett uralkodó, és ez alapvető fordulatot jelentett a pápasághoz való viszony terén. Megmutatkozik ez abban a levélben is, amelyben az új uralkodó tudatta megválasztását a pápával. Frigyes nem kérte a pápa hozzájárulását a megválasztáshoz, pusztán értesítette az egyházfőt arról, hogy német királlyá választották. Ennek megfelelően felújította a régi kettős teóriát a világ kormányzásáról, a pápaság és császárság egyenrangú voltát hangsúlyozta és kiemelte a császári hatalom isteni eredetét. Hangoztatta azt a nézetét is, hogy isten segítségével a német biroda-

lomnak ismét régi fényében kell tündökölnie. Frigyes a régi császárokra hivatkozva felújította a római egyház lovagjának és védelmezőjének szerepét is, amivel burkolt formában, de félreérthetetlenül jelezte a császári hatalom felsőbbségét a pápával szemben. Ez a tulajdonképpen konzervatív álláspont, mely a „Reformatio Imperii” gondolatában öltött testet, évtizedeken keresztül külpolitikájának elvi alapja volt.

Egyelőre még nem került sor elhatározó jelentőségű külpolitikai lépésekre. A legfontosabb feladat a német egység helyreállítása volt. Ha a pápaság nem lett volna szorult helyzetben a római polgárság lázongásai, s részben a normann fenyegetés következtében, Frigyes talán ebben a burkolt formában sem

hangoztathatta volna hatalmi igényeit. A pápa szorongatott helyzete azonban lehetővé tette számára a német ügyek nyugodt rendezését, és benne az egyházi kérdéseknek a saját szája íze szerinti megoldását is.

A megegyezésre való törekvés hatotta át ezt a német politikát. Az új uralkodó általános békét hirdetett. Sorra járta országa tartományait, és mindenütt igazságot osztott. Ennek során hangsúlyozottan teret engedett a hercegek territoriális érdekeinek, került az összeütközést, megegyezésre törekedett. Politikájának alapját a Welfekkel való kibékülés képezte. A Szász Hercegségben, ahol Oroszlán Henrik és Medve Albert között két kihalt szász család öröksége körül súlyos harcok lángoltak fel, ugyancsak békét

teremtett. 1152 pünkösdjén első birodalmi gyűlésén Merseburgban már olyan megerősödött tekintéllyel léphetett fel, hogy beavatkozhatott az évek óta húzódó dán trónviszályba is. Frigyes a Sváb Hercegséget ekkor ruházta át III. Konrád fiára, Frigyesre. A hercegséggel járó teendőket az új herceg kiskorúságának idejére magának tartotta fenn, azaz ténylegesen továbbra is felhasználta a hercegség erőforrásait a királyi hatalom erősítésére. Ez után került sor a Welfekkel való kiegyezésre. A rendkívül összegabalyodott helyzetben nem volt könnyű végleges megoldást találni. A rendezés több év munkáját vette igénybe, de az alapokat most rakta le hozzá.

Ezt a kiegyezést megelőzte a Zähringiekkel való megállapodás. Frigyes teret

engedett nekik Burgundiában és az akkor a német birodalomhoz tartozó Provençében. Zähringi Berthold herceggel szerződést kötött, mely szerint a király távollétében Burgundiában a herceg gyakorolta az uralkodói jogokat, de ennek fejében ötszáz lovaggal és ötven számszerfjással volt köteles támogatni Frigyes itáliai hadjáratát. Ezt követte a kibékülés a Welfekkel. A nagybátyjával, VI. Welfel való kiegyezés volt az egyszerűbb. Frigyes VI. Welfet toscanai örgróffá és spoletói herceggé nevezte ki, egyúttal neki adományozta Szardínia szigetét és az észak- és közép-itáliai császári allódiúmok is. Ezzel VI. Welf Észak- és Közép-Itália leghatalmasabb főura lett. Mivel pedig Matild toscanai örgrófnő örökségére a pápaság is igényt tar-

tott, Frigyesnek ezzel az ügyes húzással sikerült VI. Welfet elvonni a pápa oldaláról, és megnyernie támogatását itáliai politikájához.

Sokkal bonyolultabbnak mutatkozott Oroszlán Henrik ügye, elsősorban a Bajor Hercegség miatt, melyre Babenberg Henrik is igényt tartott. Komplikálta továbbá a helyzetet a Szász Hercegség kérdése, ahol Oroszlán Henrik, aki sok királyi uradalmat és várost tartott a kezében, rendszeresen összeütközött a nagyobb szász feudális családokkal. Nem is sikerült a rendezés az első csapásra. Frigyes először országjáró körútjának végére, 1152 őszére, a wüzburgi birodalmi gyűlésre halasztotta azt. Babenberg Henrik itt nem jelent meg, és más alkalmakkal sem tett eleget az

idézésnek. Az 1154 júniusában, Goslarban tartott birodalmi gyűlés ezért Oroszlán Henriknek ítélte a hercegséget, de a bajor földek továbbra is Babenberg Henrik birtokában voltak. Goslarban egy másik elhatározó jelentőségű meg egyezés is született Oroszlán Henrikkel a Szász Hercegséget illetően. A herceg ugyanis, elődei nyomdokán haladva, hatalmát az Elba északi területeire koncentrált. Támogatta a német telepítést ezen a vidéken, és minden módon hatalma kiszélesítésére törekedett. Ennek soráa összeütközött Hartwig brémai érsekkel, aki a régi oldenburgi, ratzeburgi és a mecklenburgi püspökségeket ismét életre akarta kelteni. Oroszlán Henrik, örgrófi jogaira hivatkozva ezen a területen igényt tartott a püspökségek alapí-

tásának jogára, és a püspökök investitúrájára. A küzdelem a brémai érsek és Oroszlán Henrik között már évek óta tartott. A kérdés Goslarban részévé vált a Frigyes és Oroszlán Henrik közötti megegyezésnek. A király Henrik mellett döntött, s neki adta a püspökségek alapításának és investitúrájának jogát. Hangsúlyozta ugyan, hogy csupán a királyi jogoknak a herceg által történő gyakorlásáról van szó, azaz jogilag fenntartotta a királyi hatalmat ezen, sőt a mindinkább kelet felé terjeszkedő határterületeken is. De gyakorlatilag Oroszlán Henrik uralkodói hatáskört nyert a Szász Hercegséget illetően. A goslari döntések tulajdonképpen a végleges megegyezést jelentették Frigyes és a Welfek között. Az uralkodó elismerte Oroszlán Henrik

érdekszférájának Északkelet-Németországot. Ezzel a Harz-hegység és a Keletitenger között olyan egységes hatalom alakult ki, amelyik felvette a versenyt a királyi hatalommal. Frigyes minden tekintetben támogatta Oroszlán Henriket Szászországban és a keleti területeken, a herceg pedig formálisan elismerte fensőbbiségét, és jóindulatú semlegességével — vagy olykor aktívan is — támogatta itáliai politikáját. A Hohenstauf—Welf ellentétet két évtizedre a kölcsönös be nem avatkozás alapján megvalósult együttműködés váltotta fel.

A goslari megállapodás megmutatta, hogy a német király egyházi ügyekben ismét szuverén módon intézkedett. 1154-re ténylegesen helyreállt a német egyház felett az uralkodó wormszi konkordátum

előtti hatalma. A király és a hercegek együttműködése — az egyház rovására — szabadabb kezet biztosított az uralkodónak a pápasággal szemben. A főpróbát egy szerencsés véletlen szolgáltatta: Magdeburgban még 1152-ben kettős választás történt, amit a király elutasított. Egy harmadik személyt választatott érsekké, Wichmann naumburg-seitzi püspök személyében. Wichmann, az egyik legszélesebb látókörű egyháznagy (aki később Frigyes legtevékenyebb államférfiaként működött Németországban és Itáliában) kinevezése, illetve a regáliákkal való felruházása kiváltotta ugyan a pápa tiltakozását, hiszen az a wormszi konkordátum és a püspökválasztásra vonatkozó egyházi törvények nyílt megsértését jelentette, de az uralkodó

III. Jenő pápa halála után IV. Anasztaziusznál keresztülvitte akaratát.

A magdeburgi érseki szék betöltése csak az első lépés volt a német egyház feletti hatalom kiépítése, illetve megszilárdítása terén. A mainzi érsekség, és sorra szinte minden püspökség betöltésénél Frigyes akaratára döntött. Ezekkel az intézkedésekkel viszonylag gyorsan visszaállította a wormszi konkordátum előtti állapotokat a birodalmon belül. Az általa kinevezett egyházfőkön keresztül biztosította a német klérus döntő többségének támogatását, s habár néhányan közülük később elpártoltak tőle, a német egyháznagyok többsége mindvégig híve maradt.

A királyi beavatkozás a német egyház ügyeibe, amennyiben a pápai érde-

keket érintette, a birodalom külpolitikájának szerves része volt. Az új uralkodónak hármaskülpolitikai feladatot kellett megoldania. Rendeznie kellett viszonyát a pápával, a bizánci birodalommal és a normann királysággal. A három probléma szervesen fonódott össze a birodalom megújításának igényével. A legegyszerűbb a dél-itáliai kérdés volt. A Birodalom megújításából adódó hagyományos feladat volt ugyanis a pápaság védelme a normannok ellen. Sokkal bonyolultabbnak tűnt a bizánci probléma. Bizánc a császárság ősi ellenfele volt, de bizonyos értelemben egyúttal példaképül is szolgált számára. Bizánc ősi volt, mint a Német-római Császárság, magát tekintette Róma örökösének s a császár részéről is kiváltotta a riva-

lizálást. Frigyes kezdettől fogva szakított a bizánci szövetséggel. Egyszerre szövethetni és rivalizálni nem lett volna méltó hozzá. A rivalizálás külsőségekben is kifejezésre jutott. Frigyes még császárrá koronázása előtt használta az „imperátor” címet, amivel a bizánci császárral való egyenjogúságát kívánta hangsúlyozni.

Az igazi ellenfél azonban kétségtelenül a pápaság volt. Frigyes számára előnyös volt a pápa szorongatott helyzete. A trónra lépése után azonnal megindult tárgyalásokat a pápával úgy próbálta irányítani, hogy rákényszerítse egyenrangúsága elismerésére. Ezt a törekvést siker is koronázta. Az 1153. március 23-án Konstanzban megkötött megállapodás a pápa és a császár között két

egyenrangú hatalom egyezménye volt. Frigyes megígérte a pápának, hogy megvédi a normannok és a római polgárok ellen, egyikükkel sem köt a pápa hozzájárulása nélkül békét, sőt a rómaikat leveri és visszavezeti őket — „amint az egykor, száz évvel ezelőtt volt” — a pápa hatalmába. Arra is ígéretet tett, hogy a „görög királynak” nem ad területi engedményeket Itáliában és minden rendelkezésre álló eszközzel megvédi a pápa jogait. A pápa viszont kötelezte magát, hogy Frigyeset császárrá koronázza, ha Rómába jön. Egyúttal kijelentette, hogy ugyancsak nem hajlandó területi engedményekre Bizánccal szemben, és megvédi a birodalom jogait minden rendelkezésre álló eszközzel, beleértve a kiátkozást is. A pápa teljesítette Fri-

gyes néhány személyes jellegű kérését is. Így jóváhagyta több német püspökség betöltését (vagyis hozzájárult ahhoz, hogy Frigyes eltávolíthassa azokat az egyházfőket, akik megválasztása ellen voltak, pl. Henrik mainzi érseket), másrészt — alighanem házasságtörés miatt — felbontotta Frigyes első, Vohburgi Adél grófnővel kötött házasságát. Erre azért is szükség volt, mert noha Frigyes alapjaiban megváltoztatta politikáját Bizánccal, nem kívánta kiélezni vele a viszonyt, sőt arról volt szó, hogy az egyik bizánci hercegnőt veszi nőül. A szerződés tehát elsősorban Róma városa és a dél-itáliai normann királyság ellen irányult, elsődleges célja azonban a császárság jogainak és tekintélyének helyreállítása volt. Frigyes a régi tradíciók-

ból indult ki, és a pápa szorult helyzetében kénytelen volt megerősíteni törekvését, amikor a római polgárokkal szemben maga is a száz év előtti helyzetre hivatkozott. A szerződésnek ezt a pontját mindkét fél a maga szájaíze szerint értelmezte. De a célok és érdekek eltérőek voltak, így az együttműködés nem lehetett tartós. Az ellentétek mindjárt az első szakaszban nyilvánvalókká váltak.

Frigyes másfél évvel a konstanzi szerződés megkötése után, 1154 októberében indult Itáliába. A belső egység helyreállítására jellemző, hogy aránylag kis seregében, melynek zömét az Oroszlán Henrik vezette szász lovagok alkották, a birodalom minden nagyja részt vett. Seregével lassan ereszkedett alá Észak-Itáliába. Útjának céljai közé ekkor még

nem tartozott az észak-itáliai városok kérdésének rendezése. Megelégedett az-
zal, hogy fogadta a városok hódolatát,
és elfogadva pénzügyi segítségüket a
szokásos római koronázási úthoz, békét
hirdessen közöttük. Ez elsősorban a leg-
hatalmasabb város, a már évtizedekkel
korábban leginkább császárelenes poli-
tikát űző Milánó és a császárhű Pavia
közötti harcra vonatkozott. Még Kons-
tanzban megjelentek előtte Lodi, Cre-
mona és Pavia követői, hogy bevádol-
ják Milánót. Milánó akkor nem volt
hajlandó alávetni magát a császári bírás-
kodásnak. Most megjelentek táborában
a milánói konzulok is, akik négyszáz
márka ezüstöt ajánlottak fel, ha megtart-
hatják Comót és Lodit. A császár eluta-
sította a megegyezést, mert a milánóiak,

hogy megkíméljék az uralmuk alá tartozó termékeny területeket a császári hadak pusztításaitól, terméketlen pusztákon vezették át a sereget, ami arra igen demoralizálóan hatott. A király kimondta a városra a birodalmi átkot, amelyet egyelőre nem foganatosított, hanem megelégedett a Milánóval szövetséges Tortona bevételével és falainak lerombolásával. A császár útját elsősorban arra használta fel, hogy megismerkedjék az észak- és közép-itáliai helyzettel. Így került sor találkozására azokkal a bolognai tudósokkal is, akik a római jogi iskolát virágoztatták fel. A császár hamar felismerte a római jog tanításának szerepét törekvéseinek ideológiai megalapozásában, kapcsolata a bolognai jogászokkal ezért töretlen maradt.

Nem sokat időzhetett Észak-Itáliában azért sem, mert a pápa folytonosan sürgette Rómába érkezését. III. Jenő pápa még 1153-ban meghalt. Utóda, IV. Anasztázusz csupán hetekig uralkodott. Őt követte az egyetlen angol férfiú, aki valaha is Szent Péter trónjára került, IV. Hadrián. Ő és kancellárja, Roland kardinális, évtizedeken át Frigyes ellenfele, meggyőződéses hívei voltak annak az eszmének, mely a pápai hatalmat a császáré fölé helyezte. A pápaság helyzete azonban Rómában mindinkább kérdésessé vált. II. Roger normann király utódának, I. Vilmosnak erőteljes támadása már közvetlenül Rómát veszélyeztette, és Bresciai Arnold mozgalma is hatalmas hullámokat vetett a városban. A római polgárság ugyanis le akarta

rázni a pápának mint feudális hűbérúr-
nak az uralmát. A mozgalom vezetője
az a párizsi egyetemen Petrus Abelard
tanítványaként működő Bresciai Arnold
lett, akit 1139-ben még II. Ince pápa
száműzött Itáliából és aki Franciaország-
ban Clairvaux-i Bernát egyik ellenfele
volt. Arnold 1145-ben tért vissza Rómába.
Prédikációiban az őskeresztények szegény-
ségét hirdette az egyház számára, s
szembeszállt a pápaság világi hatalmá-
val. Antifeudális tanai hamar népszerű-
vé váltak, és azok révén Arnold gyorsan
a politikai élet vezetője lett. A városi
mozgalom egyre jobban elharapódzott,
a pápa kénytelen volt elmenekülni a város-
ból. Arnold tudta, hogy végleges sikert
csak akkor érhet el, ha kiaknázhatja a
pápa és a császár ellentéteit. A római

szenátus 1149-ben az ő kezdeményezésére ajánlotta fel a koronát III. Konrának, aki azt persze nem fogadta el. Arnold ezúttal is megkísérelte, hogy az új királyt a maga oldalára állítsa, de a konstanzi szerződés megpecsételte sorsát. Frigyesből, a feudális világ e jellegzetes képviselőjétől mi sem állt távolabb, mint az összefogás Róma antifeudális polgáraival. Politikája e téren merevebb volt a pápaságénál, mely gátlástalanul fogott össze a császár ellen annak feudális ellenfeleivel és a városokkal. De nem is felelt meg terveinek a szövetkezés Rómával. Itt találta meg ugyanis azt a pontot, amelyen érdekei érintkeztek a pápáéval. A római mozgalom leverése volt a koronázás ára. Frigyes egyelőre nem is akart többet.

Útban Róma felé, a várostól északra Sutriban 1155. június elején jött létre az első találkozó a pápa és Frigyes között. Már a találkozás külsőségei is mutatták, hogy az együttműködés útjában szinte lebonthatatlan torlaszok állnak. Ezen az első találkozón mindkét fél megkísérelte, hogy a másikra kényszerítse álláspontját. A pápa a szokásos útimarsalli szolgálatot követelte meg a császártól, amely szerint a császárnak tartani kell a pápa kengyelét és egy darabon át vezetni lovát. Frigyes ebben a szolgálatban — joggal — a pápától való hűbéri függés kifejezésre jutását látta, s ezért kezdetben nem volt hajlandó teljesíteni azt. Csak amikor pápai oldalról hangsúlyozták, hogy annak pusztán szakrális jellege van, és csupán a tiszteletadás kifejezésre

juttatását szolgálja (a pápa ezzel tulajdonképpen retirált), volt hajlandó teljesíteni a pápa kívánságát.

E jellemző közjáték után a sereg Róma felé indult. Útközben jelentek meg Frigyes előtt a rómaiak követői, akik elég tetemes összeg és a római nép jogainak, valamint birtokainak elismerése fejében felajánlották neki a császári koronát. Frigyes az ajánlatot elutasította és tovább folytatta útját a város felé. A pápa a német lovagi sereg védelme alatt vonult be Rómába. Ugyancsak a seregek fegyverei oltalmazták a Szent Péter templomot, amikor június 18-án Frigyest császárrá koronázta. A koronázással egyidejűleg kirobbant a rómaiak felkelése, amit a császár hadai kegyetlenül vérbe fojtottak. Bresciai Arnold

már korábban elmenekült a városból, de a toscanai határon a császár seregeinek kezébe került, és Frigyes kiszolgáltatta őt a pápának, aki kivégeztette, holttestét máglyán elégettette.

A konstanzi szerződés értelmében Frigyesnek ez után hadat kellett volna vezetni a normannok ellen. A körülmények kedvezőeknek is látszottak ehhez, mert I. Vilmosnak éppen egy felkeléssel kellett megküzdenie Apuliában. Frigyes meg is indult ellene, de szándéka nem lehetett komoly. Aligha valószínű, hogy leszámolásra törekedett a normannokkal, erre seregének aránylag kis létszáma sem adott volna lehetőséget. Sokkal valószínűbb, hogy ennek a hadjáratnak más célja nem is volt, mint a koronázás biztosítása. Frigyes, akinek kapóra jött,

hogy a pápát a normannok szorongatják, a saját érdekei ellen cselekedett volna, ha leveri őket. Így könnyen engedett a kíséretében levő német hercegek kérésének, és még a komolyabb harci cselekmények előtt lemondott a hadjáratról. Nyár végén hazaindult Németországba.

Az a várákozása azonban, hogy a pápát a normannok nyomása a császári politika járószalagjára fűzi, már egy év múlva kudarcot vallott. A pápaságnak az adott helyzetben választani kellett: vagy a császárral lép fel a normannok ellen, vagy kibékül velük és felveszi a császár által eléje dobott kesztyűt. A pápaság az utóbbit választotta. Amikor I. Vilmos leverte az apuliai felkelést, a pápa döntő lépésre szánta el magát.

1156 júniusában Beneventóban békét kötött a normannokkal. A pápa hűbérként ruházta fel I. Vilmost dél-itáliai és szicíliai birtokaival, és jelentős engedményeket tett az investitúra terén Szicíliában. Ezzel a szerződéssel évtizedekre lezárult a pápaság és a normann uralkodók küzdelme. A pápa biztosította hátát a császár ellen. Ezt a politikát volt hivatva kiszélesíteni — igaz, már a pápaság és császárság vitájának nyílt kitörése után — 1158-ban a normannok és a bizánci birodalom között harminc évre megkötött béke, amelyet a pápa közvetített. Elősegítette a béke létrejöttét az is, hogy a házassági tárgyalások Frigyes és Mánuel császár között nem jártak sikerrel. Frigyes második házassága egyik jele volt a bizánci birodalommal szem-

ben megváltozott politikának és egyúttal kifejeződött benne pápaságellenes politikája is.

A pápa és a császár egymást vádolták szerződésszegéssel. Frigyes megsértődve azt mondta, később óhajtott leszámolni a normannokkal. De valljuk meg, aligha szándékozott ezt tenni, hiszen így a pápát egyik fő ellenségétől szabadította volna meg. Számításait a pápa keresztülhúzta, amikor kibékült a normannokkal, és a kudarcot mindig fájdalmas beismerni. Ezzel persze a pápaság és a császárság újabb küzdelmének előszelei is jelentkeztek. Frigyes németországi politikájára hazatérése után ez a körülmény nyomta rá bélyegét. A fő cél a felkészülés volt a pápa elleni küzdelemre.

Ennek a felkészülésnek legelső feltétele a császár és a hercegek közötti kompromisszum kialakítása volt. Frigyes a következő néhány évet arra használta fel, hogy végleges, vagy legalábbis hosszabb időn át érvényesülő békét teremtsen. A rendezésre valóban sor is került. Elvi alapja Frigyes belátása volt. A császár felismerte, hogy német uralkodó a hercegek ellenében nem képes kormányozni. Alkalmazkodott e körülményhez, és részeltette őket a hatalomból. Láttuk már megegyezését Oroszlán Henrikkel a Szász Hercegséget illetően. Ekkor sor került a Bajor Hercegség ügyének rendezésére is. A goslari birodalmi gyűlés annak idején Oroszlán Henriknek ítélte ezt a hercegséget, noha az ténylegesen továbbra is Babenberg Henrik kezén

maradt. Frigyes ekkor rávette a Babenberget, hogy mondjon le a hercegi címről, Oroszlán Henrik pedig abban a reményben, hogy a Bajor Hercegségben anyagi támogatást szerezhet szász politikájához, készséggel hozzájárult a hercegség megosztásához. A regensburgi birodalmi gyűlés az osztrák örgrófságot kiszakította a Bajor Hercegségből, és hercegi rangra emelte. Az új osztrák herceg Babenberg Henrik lett. Az 1156. szeptember 17-én erről kiállított oklevél, az úgynevezett Privilegium Minus fontos alapköve a német társadalomtörténetnek. Az oklevélben ugyanis Frigyes olyan privilégiumokkal ruházta fel a Babenbergeket családját, amellyel korábban német hercegek nem rendelkeztek. A hercegséget fiú- és leányágon egyaránt

örökölhetővé tette, gyermektelenség esetére megadta az utód kijelölésének jogát, teljes bíraskodási joggal ruházta fel őket, s osztrák és bajor területre korlátozta hadba vonulási kötelezettségüket. A bizánci jog hatásait magán viselő privilégium nyitotta meg az utat a német fejlődésben a törzsi hercegségeknek területi hercegségekké alakulása előtt. Frigyes ezzel az oklevéllel lehetőséget nyújtott más hercegi családoknak is ahhoz, hogy a Babenbergekként mintájára szinte önálló államot hozzanak létre a német királyság keretén belül. Egy másik törekvése is megmutatkozott ebben az aktusban. Az uralkodó, akinek nem volt elég ereje ahhoz, hogy a hercegekkel szemben erőt mutasson, arra törekedett, hogy a túlságosan erős hercegségek felosztásával csök-

kentse az egyes hercegek erejét. Ennek a politikának első lépését figyelhetjük meg az osztrák hercegség létrehozásában. Frigyes gondolt saját családi hatalma megszilárdítására is. A gyermektelen pfalzi palotagróf halála után a grófságot unokatestvérének, Konrádnak adományozta. Családi hatalmát is növelte, de egyúttal a nagypolitikai célok elérésében is segítette házassága 1156 júniusában Beatrix burgund örökös-nővel.

Így a Beatrix által örökölt hatalmas területtel a Hohenstaufok hatalmát növelte, s kiterjesztette a birodalom hatáskörét Burgundiára, tehát a Franche-Comté jó részére, Provençe-ra és Svájcra is. S ami legalább ilyen jelentős, házassága révén a császár az Alpokban fontos új

átkelőhelyekhez jutott, amelyek megkönnyítették útját Itália felé. A burgundiai házasság súrlódásokhoz vezetett a Zähringiekkel, mivel az uralkodó házassága a Zähringi Bertholdnak adott privilégiumokat korlátozta. Frigyes kárpótolta őt máshol, de a két család között a jó viszony nem állt teljesen helyre. A császár nem sokat törődött Burgundia kormányzásával, azt miniszteriálisai és a burgund egyháznagyok révén gyakorolta, akikkel mindvégig igen jól együttműködött. 1157-ben járt először az országban, hogy Besançonban fogadja a feudális urak hódolatát.

A belső béke helyreállításának hatása érezhető volt országszerte. A kortársak úgy érezték, nyugodtan fellelegezhetnek, a béke korszaka köszöntött rájuk. Frei-

singi Ottó püspök adta ismét legszebb tanújelét az általános közérzésnek, amikor azt írta, hogy „a sírás korszaka után a nevetésé, a háború korszaka után a békéé” köszöntött az országra. Ugyancsak ő írt arról is, hogy a Birodalom ereje ismét régi fényében ragyog. Ennek 1157—58 körül már volt is alapja. A belső béke helyreállítása automatikusan megnövelte a birodalom külső tekintélyét. 1157 nyarán a lengyel uralkodó elismerte a Birodalom főségét, amelyet északon Frigyes az új dán uralkodóval is elismertetett. Politikája Lengyelországban és Dániában is az egymással szembenálló feudális erők megosztására törekedett. Így került sor Szilézia önállósítására, és 1158-ban a cseh herceg királlyá emelésére. Magyarország is igyekezett

Frigyes jóindulatát megszerezni. II. Géza, mintegy a Birodalom vazallusaként, 1158-ban számszeríjászokkal segítette Frigyest Itáliában.

Minderre nem kerülhetett volna sor a Birodalom adminisztrációjának teljes felújítása nélkül. A Hohenstaufok igen szívesen használták fel a miniszteriálisok képességeit a kormányzásban. Frigyes ezt a politikát fejlesztette tovább. Uralkodása első éveiben ugyan még arra törekedett, hogy a kormányzás hagyományos rendjét ne borítsa fel, csupán híveivel cserélte fel a régi embereket. Trónra lépésétől kezdve szisztematikusan új embereket vont be a kormányzatba. Tisztviselőként elsősorban egyházi emberek jöttek számításba, ezért fonódott össze az adminisztráció átszervezése az

új püspökök kinevezésével. Egy-két év alatt új emberek egész serege állt szolgálatába. Köztük voltak a Hohenstaufok régi bizalmasai még abból az időből, amikor Frigyes sváb herceg volt, így Pfullendorfi Rudolf és Lensburgi Ulrich grófok. Jelentős befolyásra tett szert Eberhard bambergi püspök is. A régi gárda lassan háttérbe szorult. Nem mint ha Frigyes nyíltan és gyorsan szakított volna velük. Jellemző módszereire Wibaldnak, Stablo és Corvey apátjának esete, aki a pápai politika bizalmasa volt a német udvarban, és III. Lothar, majd III. Konrád alatt szinte mindenben érvényesíthette akaratát. Wibald apát egyre mellőzöttebbnek érezte magát, levelei, amelyekben a pápát tájékoztatja, finom fogalmazásban számolnak be erről. Sem-

mi látványos sem történt azonban, sőt Frigyes őt bízta meg a bizánci tárgyalások vezetésével. Ez tulajdonképpen a császári udvarból való eltávolításának udvarias formája volt.

Bizalmasai közül az uralkodóra a legnagyobb hatást új kancellárja, Rainald dasseli gróf, egy alsó-szászországi grófi család második fia gyakorolta. Rainald a kor szokása szerint egyházi pályára ment. Hildesheimben és Párizsban tanult, itt eltöltött évei kitörülhetetlen nyomot hagytak egész gondolkodásán. Az egyházi pályán aránylag fiatalon szép előmenetelt tanúsított (1140-ben, alig húszévesen lett hildesheimi prépost). A nagypolitikával akkor került kapcsolatba, amikor 1152–53-ban Rómában tevékenykedett, ahol kitűnően megismer-

hette a kúria politikai elméletét és gyakorlatát. Rainaldot hajlékony, éles ész, ragyogó diplomáciai készség jellemezte, emellett hajlíthatatlan volt politikája, melynek középpontjában a Birodalom erejének visszaállítása, és a pápaság hatalmának megtörése állott. Kulturált egyéniség volt, udvara a kor irodalmának és történetírásának központjává vált, és francia példára a kultúra eszközeit is a birodalmi eszme szolgálatába igyekezett állítani. Pap létére sokkal inkább volt diplomata és katona, mint egyházfő. (1159-ben az uralkodó nyomására kölni érsek lett, de csak 1165-ben szentelték pappá!) Mint második fiú, kénytelen volt a mélyen megvetett egyházi pályán működni. Pszichológiailag talán ez is magyarázatot nyújt igen merev kúriaelle-

nes magatartására. Amikor Frigyes 1156-ban birodalmi kancellárrá emelte, tulajdonképpen pápaellenes politikájának elhatározottságát nyilvánította ki. Rainald több mint tíz éven át irányította a császár politikáját. Kétségtelen, hogy egyénisége bűvkörében tartotta kortársait, elsősorban magát az uralkodót, s élete végéig mindenki másnál nagyobb befolyást gyakorolt politikájára.

Frigyes államszervező politikája minden téren sikereket könyvelhetett el. Németországban a feudális klikkharcok évtizedei után megteremtette a belső békét, a német egyház felett visszaállította az uralkodó szupremáciáját, s helyreállította a Birodalom külső tekintélyét is. Alig öt-hat évvel trónra lépése után fel-

készült tehát arra az elkerülhetetlen
küzdelemre, amelyet a pápasággal a
keresztény világ feletti fő hatalomért
készült vívni.

KÜZDELEM A PÁPÁVAL ÉS AZ ITÁLIAI VÁROSOKKAL

A császárság belső megerősödésének törvényszerű következménye volt az összeütközés a pápával. Nem háríthatta el azt a konstanzi szerződés sem, mely a két fél látszólagos kibékülését és szövetségét manifesztálta. A pápaság, mely tudatában volt a veszélynek, a római felkelés miatt rákényszerült arra, hogy átmenetileg kibéküljön a császársággal. Frigyes is úgy remélte, hogy a római mozgalom leverésével megszerezheti magának a császári koronát. A kitűzött cél megvalósulása azután meghozta a szövetség gyors felbomlását. A küzdelemnek előbb vagy utóbb ki kellett robbannia.

A pápaság kezdetben hátrányosabb helyzetben volt, előnytelenebb pozíciókból indult. Hátát ugyan biztosította a normannokkal való kiegyezés révén, de korábbi hű szövetségeseit, elsősorban a feudális anarchia előnyeit élvező hercegeket, más nagyfeudálisokat, és a korábban a pápaság oldalára állt német egyháznagyokat Frigyesnek ügyes politikával sikerült a maga oldalára állítania, vagy legalább semlegesítenie. A világi nagyfeudálisoknak ezúttal nem volt érdeke a császár meggyengítése, a német egyházfők pedig túl nagynak találták a pápai hatalom nyomását. Frigyes kezdetől hű embereinek osztogatta az egyházi méltóságokat, akiket a pápa csak hosszas, évekig tartó huzavona után erősített meg, és akik annak bekövet-

keztéig a császár támogatására voltak utalva. A pápának korábbi szövetségei közül csak a birodalmat körülvevő országok egyike-másika maradt meg, elsősorban Franciaország, valamint legjobb támaszai, az észak- és közép-itáliai városok.

A városok, amelyek földrajzi elhelyezkedésüknél fogva is mintegy pajzsként védték a pápaságot, természetesen elsősorban a saját jogaikért harcoltak. Érdekeik hosszú évtizedeken át megegyeztek a pápaságéval. A császárság meggyengítése mindnyájuknak kedvezett. Így jött létre az a különös helyzet, hogy a pápa, aki véresen leverette a római kommunámozgalmát, ugyanezt a mozgalmat minden eszközzel támogatta Észak- és Közép-Itáliában. Éppen itt követte el Fri-

gyes a legnagyobb hibát, amikor túlságosan mereven olyan feltételeket akart a városokra kényszeríteni, amelyeket azok nem fogadhattak el, azaz rájuk kényszerítette az ellenállást, a szövetséget a pápával. A pápaság politikája sokkal rugalmasabb volt. A pápa mindazokkal összefogott, akik hajlandók voltak fellépni a császár ellen, hol a nagyfeudálisokkal, hol az antifeudális mozgalmakkal.

A kúria mégis félreismerte a helyzetet, amikor 1157-ben kiélezte azt. A pápa ekkor a hamburg-brémai érsekség megkerülésével a lundi érsekre ruházta a skandináv egyházak feletti primátust. Eskil lundi érseket azonban Rómából hazatérőben burgundi területen elfogták. A pápa felkérte a császárt mint

Burgundia tulajdonképpen urát, hogy lépjen közbe az érsek érdekében. Frigyes visszautasította a közbelépést. Ezért 1157 októberében, amikor Besançonban fogadta burgund hűbéreseinek hódolatát, az ott tartott birodalmi gyűlésen megjelentek a pápa követei is.

Hogy a kúria az egész problémát csak ürügynek szánta a pápa és császár közötti viszony tisztázására, arra a későbbi események mellett az is bizonyítéknak tekintendő, hogy a pápai küldöttséget maga Roland kardinális, 1153 óta pápai kancellár vezette, aki Hadrián pápa mellett és után a császár elleni küzdelem motorja volt. A pápa és tanácsosai ugyanis úgy vélték, még csírájában elfojthatják a császár pápaságellenes politikáját, ha figyelmeztetik e politika veszé-

lyeire és óvják Rainald kancellártól. Így Hadrián pápa levele Frigyeshez, melyet Rainald kancellár fordított le a birodalmi gyűlésen az uralkodónak és a hercegeknek, finom formában hangsúlyozta, hogy az uralkodó hatalmát a pápától nyerte. A pápa kiemelte: nemcsak nem bánta meg, hogy Frigyes minden kívánságát teljesítette, hanem ellenkezőleg, a későbbiekben is örvendezni fog, ha kezeiből az uralkodó „még becsesebb beneficiumokban” fog részesülni. A levél egyúttal óvta Frigyest egy gonosz lélek (nyilvánvalóan Rainald kancellár) befolyásától.

Az idézett részletben szándékosan hagytuk latinul a „beneficium” szót, amely eredeti jelentésében jótéteményt, de középkori értelmezésében egyúttal

hűbért is jelent. A pápa levelét nyilvánvaló kétértelműséggel fogalmazták, s ha az uralkodó annyiban hagyja a dolgot, elismerte volna a pápaság főhatalmát. Hogy valóban ez volt a cél, azt Roland kardinális szavai is mutatják. Amikor ugyanis a levél fordítása során Rainald kancellár a beneficium szót szándékosan hűbérként fordította le, a császár és a hercegek megütközésének hangjaira Roland megkérdezte: „Kitől kapta hát a császárságot, ha nem a pápától?” A gyűlés résztvevői erre azonnal kardélre hányták volna az egész pápai küldöttséget, ha a császár közbe nem lép. A legátusokat elfogták, s átkutatták útipoggyászuikat, amelyben újabb terhelő iratokat találtak. A legátusoknak erre azonnal el kellett hagyni a Birodalom területét.

A birodalmi gyűlés úgy döntött, hogy apellál a pápai politika ellen s egyháziakból álló követséget küld a pápához.

A nyilatkozatok alkalmat nyújtottak Frigyesnek arra, hogy megfogalmazza a maga császárezsméjét. A pápához intézett levele, majd az európai uralkodókhoz intézett manifesztuma kifejtette, hogy az istentől eredő két hatalomnak, a pápának és a császárnak békében kell élnie egymással. Egyúttal visszautasított minden beavatkozást a császárság ügyeibe. Frigyes túlment a korábbi elméleti megfogalmazásokon, amelyek a két hatalom egymásra utaltságát hangsúlyozták. Kiemelte, hogy ő a koronát Isten kegyelméből és a fejedelmek választása folytán nyerte el. Ezzel a pápától való tökéletes függetlenséget akarta alátá-

masztani. Teret engedett azoknak a Rainald kancellár környezetéből származó tanoknak is, amelyek a „Szent Birodalom” eszméjében csúcsosodtak ki. 1157 után figyelhető meg első ízben egy, az itáliai városokhoz intézett felhívásban ez a fogalom, amely tulajdonképpen azt jelezte, hogy az uralkodó nemcsak Nagy Károly és többi elődjének, hanem a római birodalom első keresztény, s rajtuk keresztül korábbi császárainak is utódja, azaz uralma korábbi a pápáénál. A császárság eszerint a legősibb minden uralkodó keresztény fejedelemség között. A „Szent Birodalom” eszméje tehát egyfajta viláгурalmi igénynek is alapját jelentette. A császár rangban és hatalomban a többi uralkodó felett áll. Kimondatlanul benne volt ebben az is, hogy a

többi uralkodó tulajdonképpen a császár hűbérese. A pápaság viláгурalmi igényeivel szemben Frigyes lassanként a császárság hasonló, noha természetesen egészen más ideológiai alapokon nyugvó igényét állította szembe. A viláгурalmi elképzelés azonban ezúttal nélkülözte a realitást. Annakidején Nagy Károly uralma még más alapokon nyugodott. A viláгурalom eszméje Frigyes idejére anakronisztikussá vált, és ez az alapja a császár politikai kudarcainak.

A viláгурalmi törekvéseknek ez a felújítása kétféle ideológiai alapon nyugodott. Az egyiket, a Szent Birodalomról szólót már láttuk. Ennek mintegy betetőződése volt Nagy Károly szentté avatása 1165-ben, a pápával vívott küzdelem tetőpontján. Frigyes és udvara

azonban más eszközöket is igénybe vett, elsősorban a római császárjog felújítását. E szerint a császárnak, mint a régi római birodalom örökösének joga van a római császárjog felújítására, a régi császári hatalom helyreállítására. Frigyes még első itáliai útján megismerte a bolognai iskola tanításait. A legfőbb lökést azonban ehhez a politikához Rainald kancellár és köre szolgáltatta, akik megfogalmazták a császár törekvéseit.

E törekvéseknek csak egyik, noha kétségtelenül legfőbb akadálya volt a pápaság világhuralma. Frigyes Besançon után visszaverte a pápaság kísérleteit. A pápa, amikor a német egyház Frigyes mellé állt, majd a legnagyobb hűbéres, Oroszlán Henrik is a császár pártját fogta, kénytelen volt retirálni. Újabb követséget

küldött Frigyeshez, mely „megmagyarázta” korábbi levele értelmét olyképpen, hogy az inkriminált „beneficium” szó nem „hűbérként”, hanem „jótéteményként” értelmezendő. A pápaság háromnegyed évi huzavona után kénytelen volt visszavonulni. Nem mérte fel jól a helyzetet, főleg a német hercegek császárhű magatartása lepte meg, azok ellenállásán buktak el törekvései.

A Birodalom régi erejének visszaállítása egyébként nem csupán a pápaság ellen irányult. Frigyes kétségtelenül számolt a realitásokkal, amikor németországi politikájában a hercegekre támaszkodott, mintegy megosztotta velük az uralmat. Jellemző, hogy a pápaság törekvéseit visszautasító nyilatkozatában nem csupán isten kegyelmére, hanem a her-

cegek választására is hivatkozott mint a hatalom forrására. Nem nyugodott azonban bele abba, hogy Itáliában is csorbítsák a császárság jogait. A császár és a német nagyfeudálisok közötti kompromisszum tulajdonképpen a pápa és az itáliai városok rovására jött létre. Az uralkodó vissza kívánta szerezni azokat a régi jogokat, amelyek az elmúlt évtizedek folyamán számára ténylegesen elvesztek. Programja ebben az értelemben vitathatatlanul reakciós volt, megvalósulása az észak- és közép-itáliai városok számára visszalépést jelentett volna. A császár felfogása a városokkal szemben a teljes értetlenséget tükrözte, s a helyzet félreismeréséről tanúskodott.

Az itáliai városok helyzete nem csupán elméleti-politikai, hanem elsőrendű gaz-

dasági probléma is volt. A császár Németországban kénytelen volt lemondani az uralkodói birtokok túlnyomó részéről és elsősorban saját családi birtokaira támaszkodni. Ha tehát vissza akarta állítani hatalmát Németországban is, új anyagi erőforrásokra kellett szert tennie, elsősorban pénzre, amely lehetővé teszi hadsereg fenntartását. Frigyes ezt az anyagi erőforrást az itáliai városokban vélte meglelhetni. A két cél, a Birodalom jogainak helyreállítása és új pénzügyi alapok keresése erősen összefonódott törekvéseiben. A hiba elsősorban abban volt, hogy a császári udvar mindkét célt egy csapásra óhajtotta elérni, holott az ehhez szükséges erő már nem állt rendelkezésére.

Itália a XII. század közepén Európa legfejlettebb területei közé tartozott. Szicília és Dél-Itália felvirágzott, a helyi kézművesség arab és bizánci hatásra fellendült, a fegyver és más értékes eszközök, valamint a selyem nagyarányú exportja révén. Szicília fontos csomópontja volt a Kelet és Nyugat közötti kereskedelemnek. Ebből a közvetítő szerepből Velencét, Genovát és Pisát is kiszorította. Azok és más észak- valamint közép-itáliai városok viszont kárpótolták magukat a keresztes hadjáratok teremtette konjunktúrával, majd a hadseregek nyomában ismét bekapcsolódtak a keleti kereskedelembe. Ezek a városok is a fegyvergyártás, a textilipar, a festékekkel, parfümökkel, orvosságokkal, selyemmel, tafttal, damaszttal, musz-

linnal, gyöngyökkel való kereskedelem központjai lettek. A konjunktúrába más városok is bekapcsolódtak. Ekkorra már felemelkedett Milánó, Pavia, Lodi, Cremona, Parma, Brescia, Mantova, Verona, Ferrara, Bologna, Lucca, Firenze is.

A gazdasági fellendülés, a polgárság anyagi fejlődése, számbeli gyarapodása és sokoldalú rétegzettsége nyomán a városok társadalmi helyzete viszonylag rövid idő alatt jelentősen megváltozott. Többségük valamilyen formában önkormányzatra tett szert. Az önkormányzat kialakulásában nagy szerepet játszott az a körülmény, hogy sem a császár, sem a pápa nem volt elég erős Itália egyesítéséhez, s a normann állam ugyancsak erőtlennek bizonyult e hatalmas feladathoz. A pápa és császár egymás

elleni küzdelme kifejezetten előnyös volt a városok számára. A IX—X. században ezek a városok püspöki uralom alatt álltak, a grófi hatalom a közigazgatást, igazságszolgáltatást gyakorló és a katonaság felett is rendelkező püspököké mögött háttérbe szorult. A korábbi grófi székhelyekből püspöki székhelyek lettek. A feudális nemesek lassan beolvadtak a városi patriciátusba. A városi püspökök túlnyomó része a pápaság hatalmát megalapozó cluny-i reformmozgalom ellen lépett fel. Ennek az lett a következménye, hogy a pápaság ellenük a városi polgárokkal fogott össze, a patariamozgalom tehát élvezte a pápa támogatását. Amikor a császárság a pápasággal vívott küzdelem első menetében összeomlott, a városok ezt Toscanában és Lom-

bardiában arra használták fel, hogy megszerezzék a politikai hatalmat. A XII. századra a legtöbb helyen megszűnt a püspökök uralma és a püspöki, illetve korábban grófi hatalom a népgyűlésre szállt át. A bíráskodás, a közigazgatás, a katonaság irányítása a városok kezén volt. Ehhez párosultak azok a jogok is, amelyek az uralkodót — tehát a német császárt — illették: a pénzverés, a vám-szedés joga, a grófság gyakorlása, a legfelsőbb bíróság gyakorlása, az úgynevezett regáliák. Ezek a püspökök mint a város hűbérurai kezéből a kommunák kezébe mentek át. A városok a püspökök hatalmát teljesen megsemmisítették, vezetőiket, a konzulokat szabadon választották, ügyeiket a tanács, illetve a népgyűlés intézte. Hatáskörüket rend-

szerint kiterjesztették a környékre, a korábbi grófság területére is. Itt gyakorolták a feudális jogokat is, vagyis a jobbágyoktól beszédtek az adót stb.

A városok az önkormányzatért vívott küzdelemmel a haladást képviselték, de nem szabad idealizálni életüket. Maguk sem voltak mentesek a hatalmi harctól, sőt a feudalizmus sok elemét is beolvasztották uralmi rendszerükbe. Az éles konkurrenciaharcok, amelyeket egymással vívtak, csak kiélezték a köztük levő ellentéteket, de nem változtatták meg harcuk feudális jellegét. Amikor Pisa Genova és Lucca ellen, Milánó Cremona ellen, Firenze Siena ellen éven, sőt évtizedeken át harcot vívott, vagy amikor e városok más városokat hajtottak uralmuk alá, mint azt példá-

ul Milánó tette Como és Lodi bekebelezésével, elsősorban feudális hatalmuk kiterjesztésére törekedtek. A városok partikularizmusát az tette lehetővé, hogy a császárság meggyengült, a pápaság pedig nem volt elég erős a beavatkozáshoz. A pápa ezt csak ott tette meg, ahol érdekei közvetlenül érintve voltak, például Rómában. Ezen túl a pápaság és a városok természetes egymásrautaltsága volt a döntő tényező. A császárságnak tehát mindig e két tényező összefonódott erejével kellett szembenéznie. Így természetes, hogy a császár csak akkor győzhetett volna, ha urrá lesz a városokon.

Frigyesnek — mint említettük — más elképzelései is voltak a városokkal. A regáliák visszaszerzését tűzte ki célul,

hogy azok gyakorlása révén új anyagi alapra tegyen szert. Teljesen értetlenül állt szemben a városok életével, származása, neveltetése, helyzete nem tették lehetővé számára, hogy akár csak kis-mértékben is megértse törekvésüket. A városok függetlenségét, önkormányzatát nem tudta beilleszteni abba a világrendbe, amelyet fel kívánt építeni. Frigyes számára nemcsak a városok önkormányzata volt sérelmes, szinte ezzel egyenlő súllyal esett latba a városok egymás elleni küzdelme is. Az ő szemében a milánóiak, amikor nem hajlottak szavára, kevélységükkel áthágták azt a szent világrendet, amelynek megvalósítását isten a császárra ruházta. Frigyes két évtizeden át abban a meggyőződésben harcolt a városok ellen, hogy ügye

igazságos, hogy neki kell megőrizni és megtartatni azokat a törvényeket, amelyekkel a városok büszkélkednek ugyan, de amelyeket rendszeresen áthágnak. A meggyőződés hevével indult harcba ellenük.

A városok korántsem voltak egységesek a császár elleni küzdelemben. Jó részük hűséges maradt a császárhoz, sőt védelmét kérte az erősebbek támadásai ellen. Így járt el például Lodi és Como, amelyek ismételten beperelték Milánót a császárnál és védelmét kérték ellene. A császárnak kapóra jött ez, amikor 1158 kora tavaszán megkezdte az újabb itáliai hadjárat előkészítését. Békefelhívásában, amelyet a városokhoz intézett, kifejtette, hogy isten kegyelméből mint a rómaiak utódára rá hárult a föld

kormányzásának kötelessége és joga, s ezen az alapon kívánja rendezni a városok ügyeit is. 1158 tavaszán Itáliába küldte Rainald kancellárt és Wittelsbach Ottó bajor palotagrófot, hogy útját előkészítsék. Az ő kezükbe is több város tette le a császár iránti hűségesküt, így amikor Frigyes június közepén jelentős sereg élén Itáliába indult, helyzete kedvezőnek mutatkozott. A császár személyes megjelenése újabb városokat indította a hűségeskü letételére. Csupán Milánó állt ellen, amely Frigyes e hadjáratának tulajdonképpen legfőbb célpontja volt. Frigyes arra kényszerült, hogy katonai erővel verje le. A város többhetes ostrom után szeptember elején kapitulált, és alávetette magát a császár feltételeinek. Ekkor már előrevetette ár-

nyékát Frigyes politikájának lényege: Milánó minden polgárának le kellett tenni a hűségesküt, a városnak le kellett mondani az összes regáliákról, és azokat vissza kellett adni a császárnak. A konzulválasztás joga ugyan megmaradt, de a konzulok csak a császár megerősítésével nyerhették el hivatalukat. Ezenkívül a város jelentős összeget fizetett megváltásként a császárnak.

Milánó leverése után a császár hozzálátott tervei, a regáliák visszaszerzésének megvalósításához. 1158 novemberében a roncgliai síkra hirdetett birodalmi gyűlést, erre a Po bal oldalán, Piacenza mellett elterülő síkságra, amelyen az északról Itáliába tartó császárok (ha a Garda tó felől jöttek) rendszerint az első éjszakát töltötték Itália földjén,

hogy másnap seregszemlét tartsanak. A gyűlésre Itália minden császári hűbérese és városa hivatalos volt. A birodalmi gyűlés célja — mint azt a császár megszabta — a regáliák felülvizsgálása volt. A városok kezdetben azt hitték, hogy csak a regáliák felülvizsgálatáról, majd bizonyos — feltehetően pénzügyi — feltételek melletti visszaadományozásáról van szó, így készségesen vállalták a felülvizsgálatot. A császár négy híres és tekintélyes bolognai jogtudósból (Bulgarus, Hugo, Jacobus, Martinus) és a városok huszonnyolc képviselőjéből bizottságot küldött ki, amelynek feladata volt a regáliák összeírása és annak elbírálása, vajon jelenlegi haszonélvezőik jogosan vannak-e azok birtokában. A bizottság összeírta mindazokat a regáliá-

kat, amelyekkel az uralkodó Itáliában rendelkezett. Régi okiratok, urbáriumok alapján összeírta a bizottság az összes hercegséget, őrgrófságot, a konzulok kinevezési jogát, minden közlekedési útvonal feletti jogot és azok bevételeit, így a vám-, út- és hídpénzket, a pénzverés és piactartás jogát, a városok építésének jogát és az összes királyi és birodalmi birtokot. Az itáliai hűbéreseknél és a városoknak minden regáliáról le kellett mondaniuk. Ha hiteles okmányokkal tudták igazolni a jogosultságot reájuk, akkor a császártól hűbérként visszakapták azokat. Aki erre nem volt képes, attól végleg megvonták az addig általa gyakorolt jogokat. A határozatokhoz a jogászok egy törvénykönyvet is csatoltak a bíraskodási jog

gyakorlásáról, a birodalmi adóról és a királyi várak építéséhez való hozzájárulásról. A törvénykönyvet az egész országra érvényes béke meghirdetése zárta le. A szövetségeket feloszlatták és törvényen kívül helyezték. (A császár egyúttal privilégiumokkal ruházta fel a bolognai egyetemet.)

A ronçagliai határozatok és törvények erősen magukon viselték a római császárjog hatásait. Nem csupán egyes szavakat vagy fordulatokat vettek át a jogászok Justinianus törvénykönyvéből, hanem azt az eszmét is, hogy elévülés révén semmiféle állami tulajdon nem veszhet el. Vagyis e ponton a törvény nyíltan szakított a feudalizmus évszázadaira jellemző szokásjoggal, amely a városoknak jogalapul szolgált volna a

regáliák további gyakorlásához. Ezzel a tétellel kívánta a császár semmissé tenni azt a fejlődést, amelynek gyümölcseit a városok néhány évtizede már élvezték.

A császár ugyanis — és itt tévedtek az itáliai városok — a regáliákat, vagy közülük azokat, amelyeket pénzügyileg hasznosítani lehetett, nem kívánta visszaadni a városoknak vagy a hűbéruraknak. Azokat a regáliákat, amelyeknek jogos birtoklását addigi haszonélvezőik nem tudták hiteles okmányokkal bizonyítani, nem adta ki hűbérként. Célja az volt, hogy a regáliákat pénzügyileg saját kezelésben hasznosítsa. Ebből a szempontból példaképe II. Roger szicíliai királyságának adminisztrációs rendszere volt. Jellemző, hogy a törvénykönyvben a római jog hatásai mellett az 1140-

ben kiadott normann törvénykönyv fordulatait is meglelhetjük. A császár tehát itáliei javai — nagybirtokok és városok — élére saját tisztviselőit állította. Ezek a birodalmi miniszteriálisok — a Hohenstaufok belső adminisztrációjának mintájára — kezelték a birtokokat, gondoskodtak a bevételeknek a császár számára történő biztosításáról. A városok élére is miniszteriálisait állította, akik mint rektorok vagy podeszták, a konzulok helyére léptek, és császári tisztviselőkként igazgatták azokat. Csak néhány, a császárhoz kezdettől fogva hű város kapott lehetőséget arra, hogy továbbra is konzulokat választhasson. Ezek e kiváltság fejében jelentős összeg rendszeres fizetésére voltak kötelezve. Ez a rendszer egy csapásra megsemmisí-

tette a városok évtizedek alatt kivívott önkormányzati jogát, a császár viszont jelentős összeg birtokába jutott általa. Az organizáció minden harc és küzdelem mellett is működött, és ha hatásköre területileg olykor szűkült is, lényegében érintetlen maradt. Frigyesnek uralma egész további időszakában alapot szolgáltatott ahhoz, hogy adminisztrációját, a birodalmi miniszteriálisokat és a brabanti zsoldossereget fizethesse. Ma még nem ismeretes pontosan, mekkora volt az az összeg, amely befolyt, és hogy a pénzt mire fordította. Rahevin, a császár egyik történetírója szerint évente harmincezer talentum (azaz harmincezer font) ezüst folyt be a kincstárba, ami abban az időben hatalmas összeg volt. Ha talán túlzás is ez, vagy nem is

folyt be mindig a teljes összeg, kétségtelen, hogy a lehetőség adva volt az adminisztráció és a hadsereg fenntartására, s hogy ez a szervezet a legrosszabb években is működött, főleg a császári allódiумokon.

A császár a regáliákat egyszerre vonta vissza Észak- és Közép-Itáliában. Ez összeütközésbe sodorta az észak-itáliai városokkal, és egyúttal kiélezte ellentéteit a pápával. A városokba és az allódiумokra a törvény meghozatala után császári követeket küldtek, akiknek az volt a feladatuk, hogy az egyes regáliákat meghatározzák a városokban, és a közigazgatás élére császárhű személyeket emeljenek. A városok kisebbik része, amelyik korábban is hű volt a császárhoz, vagy hatalmasabb ellensége ellen a

császár védelmét kereste, behódolt a császárnak és elfogadta a podesztákat. Így Pavia, Cremona, Lodi és Piacenza ellenállás nélkül hódolt meg az új rendnek. A városok nagyobb részében azonban elégedetlenség támadt. Először a legtávolabb fekvő Genovában, majd másutt is. Végül is két helyen robbant ki nyílt ellenállás. Cremában, egy kis városban, melyet a császár kiszolgáltató Cremonának, és Milánóban, a császár elleni ellenállás vezető városában, ahol a császár két legátusát, Rainald kancellárt és Wittelsbach Ottót a polgárok kiűzték a falak közül. A császár a két városra kimondta a birodalmi átkot és haddal vonult ellenük. Először a kicsi Cremát kívánta bevenni. Az 1159 nyarán megkezdett ostrom kemény ellen-

állásra talált. A császár hónapokig tartó ellenállás után, csak 1160 januárjában győzött, miután VI. Welf és Oroszlán Henrik is csatlakoztak hozzá seregeikkel. A küzdelem hevesége némi ízelítőt adhatott volna Frigyesnek abból a harcból, amely várt rá. Az uralkodó azonban ekkor még nem volt teljesen tisztában magára vállalt feladatának hatalmas, erőit meghaladó voltával. A büntetés keménysége is erre utalt. Cremát földig lerombolták, lakói pusztá életükön kívül mindenüket elvesztették.

A városok közül már csak Milánó állt ellen, amikor a császár a pápasággal szemben is kiélezte a küzdelmet. A besançon-i birodalmi gyűlés eseményei óta a pápa és császár viszonya feszült maradt. Ezt összeütközéssé súlyosbította a regá-

liák visszavétele Közép-Itáliában. Toscanában ugyanis, ahol hatalmas császári allódiумok voltak, Frigyes ugyancsak megkezdte a regáliák visszaszerzését, miniszteriálisai pedig nem egy helyen pápai birtokokat is megadóztattak, illetve olyan birtokokat nyilvánítottak császári tulajdonnak, amelyekre a pápaság évtizedek óta igényt tartott.

A pápa követeket küldött a császárhoz, kérte a birtokok mentesítését az adózás alól, és ismét igényét fejezte ki Tusciai Matild örgrófnő hagyatékára. Frigyes nem vonult vissza, hanem ellenkezőleg, szemére hányta a pápának a normannokkal való kibékülést, és békebíróság összehívását javasolta a vitás ügyek elintézésére. A pápa ezt elutasította, majd a császár ellen védelmet keresve össze-

köttetésbe lépett a még ellenálló milánóiakkal és más kisebb városokkal is. Ezzel Frigyes számára a két ellenség elleni küzdelem összefonódott. A császár követséget küldött Rómába, hogy még egyszer kísérletet tegyen a békés elintézésre, de a követség vezetőjét, Wittelsbach Ottót már arra is felhatalmazta, hogy ha a pápával nem sikerülne megegyeznie, lépjen kapcsolatba a római polgárság vezetőivel. A viharfelhők tehát tovább növekedtek, a császárság és a pápaság küzdelme kiújulással fenyegett. Nyilvánvaló volt, hogy már nem lehet feltartóztatni a nyílt harc kitörését, amikor a császári politika újabb lökést adott az eseményeknek.

1159. szeptember 1-én meghalt IV. Hadrián pápa. Wittelsbach Ottó ekkor

kihasználva azt a körülményt, hogy a kardinálisok testületén belül volt császárpárti tábor is, megkísérelte császárpárti pápa megválasztatását. Az ő tevékeny beavatkozásával így kettős választásra került sor. A többség, amely az addigi politika mellett döntött, a pápaság világhatalmának egyik legnagyobb ihletettséggű képviselőjét, Hadrián pápa kancellárját, Rolando Bandinelli bíborost választotta III. Sándor néven pápává, aki annak idején Besançonban a pápai követség vezetője, Rainald kancellár személyes ellenfele volt. A császári tábor, amely végül három bíborosra zsugorodott, Octavian bíborost választotta pápává IV. Viktor néven. Az ellenpápa, aki a római Monticelli nemesi családból származott, rokoni kapcsolatban állt

több német főúri családdal, köztük a Hohenstaufokkal is. A két pápa hívei között véres jelenetekre került sor. A trónra lépéskor a kardinálisok két táborra összeverekedett, IV. Viktor pártja Wittelsbach Ottó segítségével elűzte Rolando kardinálist, akit hívei a városon kívül szenteltek fel.

Az egyházszakadás a pápaság és császárság küzdelmét európai szintre emelte. A harc a két fél között nyilvánvaló volt mindenki számára, még ha Frigyes, aki egyelőre óvatos politikát folytatott, formailag meg is őrizte semlegességét. Arra számított, hogy az egyházszakadást felhasználva, döntőbíróként avatkozhat be, amire korábban nem egy példa akadt. E régi hagyományokra hivatkozva Paviába 1160 januárjára zsinatot hívott

össze. A zsinat határozatainak mindkét félre nézve kötelező erejűeknek kellett volna lenniök.

A paviai zsinat összehívásával Frigyes a politikai hibák sorozatát indította el. A következő években minden siker ellenére is mind mélyebbre süllyedt az ingoványban, amely teljes elnyeléssel fenyegette. Első sikereinek mámorában talán Rainald kancellár hatására is, túlértékelte lehetőségeit. Felújította elődeinek császáreszméjét, nem vette azonban figyelembe a körülmények megváltozását. A XII. század közepén a császárnak már nem volt akkora hatalma, hogy reális lett volna a valóságos hatalmi főség megvalósítása Nyugat-Európa többi uralkodói vagy a pápa felett. Nem is beszélve arról, hogy mennyire elhibázott volt e politika

megvalósításának igénye egyszerre mindkét irányba, tetézve az észak-itáliai városok elleni küzdelemmel. A reális helyzet erős túlértékelése volt azt képzelni, hogy a pápaság és Európa uralkodói elfogadhatják a császári döntőbíráskodást.

Ezért lett a paviai zsinat is a császári politika vereségének előhírnöke. Amikor egy hónap késéssel 1160. február 5-én megnyílt (a késlekedés oka Crema ostromának elhúzódása volt), alig ötven érsek és püspök jött össze Németországból és Észak-Itáliából, Nyugat-Európa nagy országainak főpapjai, az angol, a francia, de meglepő módon még a burgundiai klérus is hiányzott. Igaz, az angol király követséget küldött Paviába, hasonlóképpen képviseltette magát a lengyel, a dán és a magyar uralkodó is, ez azon-

ban nem változtatott a lényegen, a zsinat nem vált a keresztény egyház általános gyülekezetévé. III. Sándor kezdettől fogva megtagadta a részvételt, és a nyugat-európai egyházak az uralkodók csendes belenyugvásával őt támogatták. A zsinaton egyheti ülés után a többség IV. Viktor pápa mellett döntött. III. Sándort, mert nem jelent meg, hanem szövetkezett a császárság ellenségeivel, Milánóval és a normannokkal, a zsinat kiátkozta, és követeket küldött az európai fejedelmi udvarokba és Bizáncba, hogy megnyerje Viktor számára azok jóindulatát. A következők nem maradt el. III. Sándor válaszul kiközösítette a császárt, tanácsadóit és IV. Viktort. A zsinat tehát tovább élte a küzdelmet, tu-

lajdonképpen betetőzte a kettős pápaválasztás eredményét, az egyházszakadást.

Paviában a császári politika első nagyobb vereségét szenvedte el, amikor tudomásul kellett vennie, hogy nem számíthat a többi uralkodó és a nyugat-európai egyházak támogatására. III. Sándor helyzete kezdettől fogva kedvezőbb volt, ha ezt a császár és tanácsosai időben nem is ismerték fel. A császár szilárdan csak a német, valamint a megszállt észak-itáliai területek egyházfőinek többségére, és esetleg Dánia és Lengyelország támogatására támaszkodhatott. Ugyancsak biztosította a maga számára a német nagyfeudálisok támogatását, de legalább többségük semleges-ségét. Mindkét tényező fontos volt Frigyesnek, hiszen korábban az invesz-

titúra-harcok idején éppen ezek segítették elő a pápa győzelmét. A győzelem eléréséhez azonban — különösen ekkor, amikor a városok és a pápaság elleni harc összefonódott — mindez nem lehetett elegendő. A császárnak a két nagy nyugat-európai hatalom, Anglia és Franciaország közül legalább az egyiket meg kellett volna nyernie a győzelemhez.

Megnehezítette helyzetét, hogy III. Sándorban félelmetes ellenfélre akadt. A sienai születésű pápa, aki Bolognában volt jogász, kitűnő diplomáciai készségei mellett mint egy itáliai város sarja, tájékozott volt a városok viszonyaiban, és ügyesen érvényre tudta juttatni ezt a fölényét a császári politikával szemben. Mellette foglalt állást a bíborosok többsége, 1160 nyarán az angol és francia

egyház és az uralkodók, Magyarország, Spanyolország és Norvégia uralkodója, az észak-itáliai császárelenes városok és a normann királyság. A német egyházon belül is sikerült híveket toboroznia. Így pl. a salzburgi érsekség mindvégig a pápai politikát képviselte, de nem sikerült felszítania a tüzet a német egyházban, a német egyháznagyok többségét nem tudta a császár ellen fordítani.

Közben tovább folyt a kérlelhetetlen harc Észak-Itáliában. Frigyes Crema bevétele után Milánó ellen vonult. A város kemény diónak bizonyult, csak több mint egyéves ostrom után, 1162 márciusában tudta térdre kényszeríteni. A büntetés nem maradt el. A város falait lerombolták, a császár a lakosság felett ítéletet

tartott. A várost megszüntnek nyilvánították, főterét jelképesen felszántották, a lakosságot a környező falvakba telepítették.

Milánó elestével összeomlott a többi kisebb város ellenállása is. Ekkor juthatott teljes mértékben érvényre az új közigazgatási rendszer Észak-Itáliában. A városok élére podeszták kerültek, akik megkezdték a lakosság adóztatását. S mint az lenni szokott, különösen tartós harcok idején, a városok kifosztásában a szomszédok, a régi ellenfelek jártak az élen, akik messze túlhajtották a császári adminisztráció előírásait. Már Milánó büntetésénél a vele szembenálló császárhű városok követelésére rombolták le teljesen a várost, és telepítették szét lakosságát. Erre Frigyes kezdetben nem

is gondolt. Az új közigazgatás bevezetése során az egymással konkurráló városok vezetői túltettek a császár miniszteriálisain ellenségeik kifosztásában. A rendszeres fosztogatás a városok számára hatalmas anyagi terheket jelentett, amit fokozott az a körülmény, hogy az új közigazgatás sem hozta meg a békével járó előnyöket, az utak, a közlekedés biztonságát, a kereskedelem szabadabb fejlődését. A gazdasági élet jobban szenvedett az új rendtől, mint korábban, amikor a mindenki harca mindenki ellen szabadon érvényesült. A császári udvar mindezzel túlfeszítette a húrt. A városok gyakori kifosztása megteremtette az addig egymással szembenálló városok császárelenes egységfrontjának alapjait, a közös szenvedés

meghozta az egyesülést. S mivel a podeszták zöme német származású volt, a városok ellenállása hamar nemzeti színeket is öltött.

Egyelőre még a siker fodrozó hullámai fedték a zátonyokat, amelyeken e politikának meg kellett feneklenie. Toscanában is jelentős sikereket értek el a birodalmi jogok visszaszerzésében és az új közigazgatás megszervezésében. Egyidejűleg megkezdődött a normannok elleni hadjárat előkészítése is. A császár szerződést kötött Genovával és Pisával. Ez volt a bekövetkező hadjárat előhírnöke. III. Sándor meg sem várta, amíg megindulnak a csapatok, hanem Franciaországba menekült. VII. Lajos francia király örömmel fogadta, abban a reményben, hogy a II. Henrik angol királlyal mint vazallusával

kialakult ellentétek megoldásában a pápa a segítségére lehet.

Az angol—francia ellentétek kiéleződése megcsillantotta a császári politika előtt annak lehetőségét, hogy a francia királyt a maga oldalára vonva, döntő fölényre tegyen szert. Frigyes ezért elkövette azt a hibát, hogy felhagyott a normannok elleni hadjárat további előkészületeivel. 1162 nyarán Burgundiába vonult, hogy onnan vehesse fel a tárgyalások fonalát VII. Lajossal. A Rainald kancellár által irányított diplomáciai tárgyalások végül arra a megállapodásra vezettek, hogy augusztus végén a két uralkodó a két pápa társaságában Burgundia és Franciaország határán a Saône folyón találkozik, és döntőbíróság elé viszik a törvényes pápa kérdését. Ha a

találkozó létrejön és főleg, ha III. Sándor is elfogadja a meghívást, a császár ügye győzött volna. Erre azonban nem került sor. Így a tárgyalások tulajdonképpen újból megghiúsították a császári törekvéseket. III. Sándor elutasította a részvételt és a francia főpapság rávette VII. Lajost a visszakozásra. Még a két uralkodó találkozására sem került sor. Frigyes politikájának ezt a vereségét a császári udvarnak, főleg Rainald kancellárnak a császár felsőbbségét, a császári hatalom elsődleges voltát hirdető nyilatkozatai okozták (a többi uralkodót „királyocskának” nevezte), amelyek visszatetszést szültek nemcsak Franciaországban, hanem Angliában és másutt is. Mindenütt ellenérzést váltott ki ez a korszerűtlen császáreszme. Az ellen-

érzés a kor európai irodalmában is lecsapódott, és rendkívül megnehezítette Frigyes politikáját nyugaton. Frigyes ekkor egy császári szinódussal megújította a paviai zsinat határozatait, majd újabb hadjárat előkészítésére Németországba vonult.

A császári politika merevségét mutatja az is, hogy Frigyes 1163 nyarán nem volt hajlandó tárgyalásokba bocsátkozni III. Sándor pápával, hanem visszatért korábbi elképzeléseihez, a normannok elleni hadjárat megvalósításához. A hadjárat előkészületeinek hírére ugyanis Eberhard salzburgi érsek, aki a pápa feltétlen híve volt, de jó viszonyban volt a császárral is, és aki köré tömörült egészen 1164-ben bekövetkezett haláláig a német egyháznagyoknak az a csoport-

ja, amelyik nem értett egyet a császár pápaság elleni politikájával, megkísérelt közvetíteni a pápa és a császár között. Frigyes elutasította a tárgyalást, majd 1163 őszén ismét Itáliába vonult a normann hadjárat megindítására. III. Sándor ekkor nagyarányú diplomáciai akciót kezdeményezett egy olyan koalíció létrehozására, amely a császárral szemben elsőprő erőt képviselt volna. A szövetségi rendszer két alappillére Párizs és Bizánc lett volna. De VII. Lajos ingadozó magatartása, melyet erősen befolyásolt a félelem az angol támadástól, megghiúsította a pápai terveket.

A túlméretezett császári politika első válságjelenségei 1164-ben mutatkoztak. A normannok elleni hadjárat előkészítése közben, 1164 áprilisában el-

hunyt IV. Viktor pápa. Néhány nappal halála után Rainald kancellár új ellenpápát választatott meg III. Paschalis személyében. A császár ugyan csak utólag értesült erről a lépésről, mégsem valószínű, hogy megragadta volna a kínálkozó alkalmat a kibékülésre. Az íjat már túlfeszítette. Pedig az új pápa híveinek száma már Észak-Itáliában és Németországban is lényegesen megcsappant. Ehhez csatlakozott egy másik jelenség: Észak-Itáliában, a podeszták rémuralma következtében megkezdődött a városok koalíciójának kikristályosodása a császár ellen. A közös érdekek legyűrték a széthúzás erőit. 1164 márciusában Itália északkeleti csücskében új ellenállási góc alakult ki, a veronai szövetség. Velence, Verona, Vicenza és Padova szö-

vetséget kötöttek a császári hatalom ellen. A szövetkező felek, akik közül természetesen a legerősebb város, Velence játszotta a vezető szerepet, kijelentették, hogy a császárnak ezentúl adóként csak azt fizetik, amit Nagy Károlynak fizettek. E városok még nem kívántak véglegesen szakítani a császárral, szövetségük „a Birodalom jogainak fenntartása mellett” jött létre. Hajlandók voltak továbbra is elismerni a császár formális uralmát, de az új rendszert, függetlenségük feladását nem ismerték el.

A veronai szövetség létrejötte volt a császár politikájával szembeni elégedetlenség első komolyabb jele. Frigyesnek hosszú hónapokon át sem erővel, sem diplomáciával nem sikerült a szövetség

felbomlasztása. Ehhez az idők során más városok is csatlakoztak. A császár 1164 őszén dolgavégezetlenül tért vissza Németországba.

A császár és környezete a kedvezőtlen jelek ellenére sem látta be, hogy a kísérlet kudarcra van ítélve. Ellenkezőleg, a sikertelenségek arra ösztönözték őket, hogy még jobban élezzék a helyzetet. Hasonlóan a szerencsejátékoshoz, aki mindig többet tesz kockára, a császár és környezete is egyre nagyobb erőt vetett be. Elhatározásában az is megerősítette Frigyest, hogy a városok gazdasági kizsákmányolása már kezdett gyümölcsöket érlelni. Az új adminisztráció egyelőre jól működött, és átmenetileg a nemzetközi körülmények is kedvezőeknek látszottak.

Frigyes kezdetben a francia udvart próbálta megnyerni a pápa ellen. 1164 végén viszont figyelme az angol király felé fordult. II. Henrik és az egyház küzdelme ugyanis kiéleződött, a király érvényesíteni akarta főségét az egyház felett. Így szembekerült Thomas Becket canterburyi érsekkel, aki Franciaországba menekült. A pápa nem kívánta kiélezni a helyzetet az angol királlyal, de Becketet sem hagyhatta cserben. A császári diplomácia azonnal felismerte, sőt túl is értékelte a kedvező alkalmat. Azt hitte ugyanis, hogy most jött el a pillanat az angol király megnyerésére. 1165 tavaszán magának Rainald kancellárnak a vezetésével (ez is mutatja az akció fontosságát) járt követség az angol királynál, hogy rávegye egy szövetségi

szerződés megkötésére. A szövetség átmenetileg létre is jött, mivel II. Henrik úgy vélte, hogy a császárhoz való csatlakozás fenyegetésével zsarolhatja a legjobban III. Sándor pápát. Kettős házassági szerződés pecsételte meg az egyezményt. Az angol király idősebb leányát, Matildot eljegyezték Oroszlán Henrikkel, fiatalabb leányát, Eleonórárt pedig a császár akkor még alig egyéves fiának ígérték. II. Henrik elismerte III. Paschalis ellenpápát, és megígérte, hogy a császár politikájának támogatására májusban követséggel képviselteti magát a pünkösdre Würzburgba összehívott birodalmi gyűlésen.

A würzburgi birodalmi gyűlés tette fel a koronát Frigyes pápaellenes politikájára. Az angol királlyal kötött szö-

vetségre támaszkodva a német egyházon belül is mindinkább terjedő ellenállással szemben keresztülvitte, hogy a zsinaton jelenlevők esküvel jelentsék ki, soha nem hajlandók elismerni III. Sándor pápaságát vagy az ő hívei által választott utódot. Erre maga a császár és minden jelenlevő herceg (elsőnek Oroszlán Henrik), a Birodalom minden főtisztviselője és az egyháznagyok többsége esküt tett. Az angol király követe is nyilatkozatot tett az ellenpápa mellett. A birodalmi gyűlés kimondotta, hogy az egész Birodalomban hat héten belül hasonló esküt kell letenni. Aki megtagadta, elvesztette tisztségeit, hűbéreit és javait. A császár a határozatokat rendkívüli szigorral hajtotta végre. Az egyházi fejedelmek közül többen nem, vagy csak fenntartással tet-

ték le az esküt. Ellenük a császár eljárást indított, és megfosztatta őket méltóságaiktól. Így járt Konrád mainzi érsek, aki még az eskütétel előtt elhagyta a gyűlést, és aki helyett a császár Christian kancellárt, egyik legjobb és leghűségesebb politikusát emelte az érseki székbe. A salzburgi érseket, aki ugyancsak III. Sándor követője volt, birodalmi átokkal sújtotta. Az érsekség azonban továbbra is az egyházi ellenállás egyik központja maradt.

Az Angliával kötött szövetség ismét tápot adott a császárság mint legfőbb keresztény hatalom kinyilvánítására. 1165 karácsonyán Frigyes Paschalis pápával fényes ceremónia közepette avattatta szentté Nagy Károlyt. Ezzel egyszerre két célt akart elérni. Nagy Károly alak-

jának felelevenítésével Frigyes részben a pápaság feletti főségét hangsúlyozta, másrészt — feltehetően — Franciaországot figyelmeztette vele. Így azonban csak kiélezte az ellentétet a francia királlyal éppen akkor, amikor az angol szövetség zátonyra futott. II. Henrik nem kívánt összeütközni a pápával, a császár tehát magára maradt.

1165 nyarán III. Sándor visszatért Rómába. Védelmét a normannok alkották. III. Sándor, hogy támogatásukat biztosítsa, 1166-ban az új normann uralkodó, II. Vilmos és Mánuel bizánci császár között közvetített. A Frigyes elleni tervek súlypontja ezúttal Bizáncre esett. Mánuel a tárgyalások során nagyvonalú tervvel lépett elő. Kész volt visszatéríteni

országát a nyugati keresztény hitre, ha a pápa reáruhazza a nyugati császárságot. A megállapodás végül is nem jött létre, mivel III. Sándor úgy vélte, hogy csupán eben gubát cserélne: Frigyes császári törekvései helyett Mánuel császári hatalmával kellene szembenéznie. A pápaság pedig gondosan ügyelt arra, hogy bekerítésére lehetőleg ne kerülhesen sor. De szorosabbra vonta kapcsolatait a normannokkal, és a császár elleni politika útjára lépett észak-itáliai városokkal. Itáliában tehát minden lényeges politikai erő egyesült a császár ellen. Frigyesnek a fegyverek erejével kellett a döntést a maga javára kicsikarnia.

Az itáliai városok kifosztása révén a császárnak 1166 őszén nyíltott első ízben

lehetősége arra, hogy hűbéres seregetek mellett zsoldossereget is vezethessen. Minden addiginál nagyobb sereggel vonult Itáliába, és ezért csak a fegyverek erejére bízta magát. Ismét elkövette azonban azt a hibát, hogy nem figyelt fel az észak-itáliai városok mindinkább kibontakozó mozgalmaira. Úgy vélte, a pápa és a normannok legyőzésével elhallgatnak majd a városok is, és ehhez a hatalmas inváziós hadseregben minden előfeltétel adva is volt. Meg sem hallgatta a birodalmi gyűlésen Lodiban azokat a panaszokat, amelyeket a városok a császár tisztviselőinek túlkapásai és a túlméretezett adók miatt terjesztettek eléje. Pedig ha felfigyel rájuk, talán elkerülheti a gyors kudarcot. Ámde a császár továbbvonult seregével délre, míg eza-

latt a veronai szövetséghez újabb városok, Bergamo, Brescia és Mantova is csatlakoztak. A városok kölcsönös támogatásukról biztosították egymást. Az újabb belépőkkel gyarapodott veronai szövetség ekkor már jelentős politikai erőt képviselt, amellyel a császárnak győzelem esetén is számolni kellett volna. A városok csak a kedvező alkalmat várták a felkelésre.

A császár győzelmére egyelőre minden kilátás megvolt. 1167 július elején Rainald kancellár és Christian mainzi érsek előhadai Róma közelében, Tusculanumnál legyőzték a pápai csapatokat. III. Sándor délre menekült. Július végére a város jobb partja, benne a Szent Péter templom is a császár kezén volt. Augusztus elsején ünnepélyes kül-

sőségek között zajlott le III. Paschalis pápa intronizációja, aki ezt követően megkoronázta a császárt és a császárnét. A város másik fele még ellenállt, de Róma bevétele már nem tarthatott soká. Augusztus első napjaiban azonban hatalmas felhőszakadás után malária tört ki a császár katonái között. A sereg felbomlott. Néhány nap alatt legalább kétezer halottat követelt a járvány. A halottak között volt Rainald kancellár, Frigyes sváb herceg, a császár unokatestvére, számos seregtest vezérei, püspökök, az adminisztráció vezetői. Maga a császár is súlyosan megbetegedett és csak ügyel-bajjal tudta serege maradványait Róma alól észak felé menekíteni. A végső győzelemből így lett napok alatt teljes vereség.

III. Sándor pápa hívei szerint az ég haragja zúdult a császárra, de nem mondhatjuk, hogy pusztán a malária lett volna a vereség oka. A járvány kitörése nem okozója volt a kudarcnak, legfeljebb elősegítője. A császárnak és udvarának politikája nem vette figyelembe a realitásokat, és minden alkalommal elmulasztotta a kiegyezést. A városok elégedetlensége állandóan fokozódott, még olyan császárhű városok, mint Cremona vagy Lodi is megelégték a császári adminisztráció uralmát, a hatalmas adókat. A gyorsan terjedő felkelés Észak-Itáliában még ugyanebben az évben meghozta gyümölcsét. A városok lakossága mindenütt elkergette a podesztákat és visszaállította az önkormányzatot. 1167. december 1-én tizenhat város lépett

szövetségre, és megalakították az úgynevezett Lombard Ligát a császár ellen. A szövetség, mely húsz évre szól és elismerte Milánó vezető szerepét, napról napra növekedett. A császár ugyan kimondotta rá a birodalmi átkot, de a küzdelmet Észak-Itáliában már elvesztette. A városok sorra üldözték el katonáit, így végül ő maga is 1168 elején — egyszerű lovaskatonának öltözve — csak nagy nehézségek árán tudott a Mont Cenisen át Burgundiába menekülni. Onnan tért vissza Németországba.

Észak-Itáliát egyhamar aligha lehetett visszaszerezni. A Lombard Liga helyzete 1168 közepére megszilárdult. Májusban a szövetség Paviától délnyugatra közös erősséget emelt, melyet Alessand-

riának neveztek el. A pápa neve jelkép volt az új erősség ormán, hiszen ő volt a szövetség lelke, irányítója.

A hazamenekült császárnak nemcsak Észak-Itália okozott fejtörést. Teljes külpolitikája kudarcot vallott. Nem sikerült visszaállítania a Birodalom jogait Észak-Itáliában, de ami a legfőbb, nem sikerült levernie a pápát és elismertetnie főségét Európa uralkodóival. A császár viláгурalmáról szőtt légvárak, amelyeket Rainald kancellár csillogó cirádái ékesítettek, buborékként pattantak szét. Frigyesnek szembe kellett nézni az észak-itáliai felkeléssel, a pápaság helyzetének erősödésével és mindazzal, ami ennek következménye volt, egyetemes koalíció kialakulásával. A pápa mellé álltak a lombard városok, Velence, a

normannok és Bizánc. A császár ellen formálódó szövetség a francia uralkodó támogatására is számított; a diplomáciai bekerítés küszöbön állt.

A császárnak tehát volt miről elmélkedni menekülés közben. 1167 második felében a szeme láttára szinte hetek alatt több mint egy évtizedes politikájának teljes csődje bontakozott ki. El kellett ismernie, hogy kátyúba jutott, amelyből nehéz lesz a kikászálódás. Fel kellett volna ismernie, hogy gyökeresen szakítania kell eddigi politikájával, ha meg akarja tartani a trónt. Ezekben a hónapokban olyan tapasztalatokat szerzett, amelyek alapok voltak egy új politika felépítéséhez. Nem ment ez persze egyik napról a másikra, és nem is volt könnyű a teljes csőd beismerése. Személyes te-

hetségének is köszönhető, hogy végül is — bár évtizedes harcok árán — sikerült. Az 1167-es év életének és politikájának egy szakaszát zárta le.

A CSÁSZÁRI HEGEMÓNIA ÖSSZEOMLÁSA

Frigyes 1167-ben megsemmisítő vereséget szenvedett Itáliában. Politikája zsákutcába vezetett, amiből csak igen nehezen talált kiutat. A feladat nem volt könnyű, hiszen a császár *egész* politikájának kudarcáról volt szó, nem csupán annak egyes részleteiről. Megkönnyítette azonban a megoldást egy körülmény. Szinte mindazokat, akik korábbi politikáját képviselték, köztük elsősorban Rainald kancellárt, elragadta a malária Róma alatt. A császárnak az új politikai elképzeléseket új emberekkel lehetett és kellett kialakítania.

Frigyes a következtetéseket nem vonta le túlságosan hamar. A következő évti-

zed eseményei arra utalnak, hogy a császár egyelőre csupán azt látta be: a korábban maga elé tűzött összes cél, a birodalom megújítása, a pápaság hatalmának megtörése, a császári főség elismertetése Európa országaival *egyszerre* nem valósítható meg, együttesen erejét messze meghaladó feladat. Politikája ezért a korábbinál óvatosabbá, mérsékeltebbé vált, a realitásokat inkább figyelembe vette. Elősegítette ezt, hogy az új főkancellár, Christian mainzi érsek és Frigyes más új tanácsadói is, elsősorban az ismét kancellárrá kinevezett Fülöp kölni érsek, már Rainald kancellár idejében is a mérsékeltebb irányzatot képviselték, s a későbbiek során is elsősorban diplomáciai megoldásokat javasoltak a császárnak. A fő ellenség továbbra

is a pápa és az olasz városok szövetsége maradt. Így alapvető fordulatról egyelőre nem beszélhetünk. A realitások azonban rákényszerítették a császárt politikájának tompítására és arra, hogy újólag megerősítse hatalmát Németországban. Figyelme tehát erre fordult. 1169–74 között Németországban tartózkodott. Sem korábban, sem uralkodása második felében nem élt ennyi ideig egyhuzamban a Birodalom német területein.

A császári hatalom két pilléren nyugodott: a nagyhűbéresekkkel való meg egyezés politikáján és a Hohenstaufok családi hatalmának erősítésén. Frigyes változatlanul megőrizte politikájának eme alapelveit. Nem avatkozott a nagyhűbéresek ügyeibe, nem törekedett hatal-

muk közvetlen megtörésére. Vonatkozik ez mindegyik hercegre, de elsősorban a Welfek hatalmas családjának két tagjára, Oroszlán Henrikre és VI. Welfre. Frigyes támogatta mindkettőt, ezzel biztosította a békét a birodalomban.

Sokkal inkább törekedett a Hohenstaufok családi hatalmának növelésére. Az adott helyzetben, amikor a királyság már elvesztette birtokainak túlnyomó részét, a központi hatalom csak akkor számíthatott a nagyhűbéresek elismerésére és méltánylására, ha az uralkodó megfelelő magánhatalommal is rendelkezik, amelyet összeolvaszthat a királyéval. A királyi uradalmak a magánuradalmakkal adott esetben tehát összefonódnak, a különbség közöttük elmosódik, a Hohenstaufok magánuradalmi a köz-

ponti hatalom erősségei lettek. Ezért volt nagy jelentőségű a központi hatalom szempontjából is, sikerül-e a magánvagyon növelése. Frigyes előtt az a cél lebegett, hogy magánvagyonra révén is túlszárnyalja versenytársait, elsősorban Oroszlán Henriket és ezzel is biztosítsa hatalmát.

Frigyes már korábban is folytatta azt a territoriális politikát, amelyet még ősei kezdeményeztek. Vétel, csere, öröklés révén növelte a Hohenstaufok magánvagyonát. Territoriális uralmának súlypontja a Rajna felső folyására és Svábföldre esett, de birtokait — különösen 1168 után — jelentősen növelte más irányban is. Még 1158-ban sikerült egy cserét lebonyolítani Oroszlán Henrikkel, ennek folytán megkapta a kihalt Zähringi csa-

lád örökségét a Sváb Hercegség területén (Badenweilert és a hozzá tartozó uradalmakat), s vele együtt körülbelül száz főre becsült miniszteriális családot. Oroszlán Henrik cserébe Szászországban a Harz-hegység déli lejtőin jutott nagyobb, a Hohenstaufok kezében levő területekhez, elsősorban Herzberg, Scharzfeld és Pöhlde városokhoz. Arra, hogy mennyire elmosódott e korszakban a királyi és magánbirtokok között a különbség, jellemző, hogy az Oroszlán Henriknek adott városok kivétel nélkül birodalmiak voltak, míg az általa cserébe adott birtokok magánuradalmak. A Zähringi örökség megteremtette az összeköttetést Burgundia és a Hohenstaufok sváb területei között. Ez volt talán a legnagyobb arányú csere, amelyet a csá-

szár élete folyamán lebonyolított. Hasonló megoldásokhoz rendszeresen folyamodott máskor is, különösen Elzászban, ottani birtokainak kikerekítésére.

A birtokpolitika más eszközeit is rendkívüli ügyességgel használta fel. Szokásos volt például, hogy az egyháznagyok birtokaik egy részét világi nagybirtokosoknak adták át, mert e birtokok messze estek a központtól, igazgatásuk nem volt könnyen megoldható. Frigyes ezt a lehetőséget nagymértékben felhasználta arra, hogy egyes birtoktestei között az összeköttetést megteremtse. Egy-egy ilyen, a Hohenstaufok birtokai által körülkerített egyházi birtok némi nyomás árán könnyen hullott az ölébe. A megszerzés lehetőségét növelte, hogy a püspökök és más egyházi tisztségviselők túlnyomó

része hívei közül került ki. Frigyesnek szinte kivétel nélkül sikerült a fontosabb püspökségekbe és apátságokba híveit ültetni. Ezek rendszerint középnemesi családból, vagy egyenesen miniszteriálisai közül kerültek ki, és mint a császár lekötelezettjei, birtokpolitikájának megvalósításában is támogatták őt.

Az uralkodóra kihalás révén visszaszálló hűbérek és magánjavadalmak is beépültek a Hohenstaufok birtokrendszerébe. Különösen Svábföldön törekedett Frigyes hatalmának ilyenén megerősítésére. Így a Lenzburgi grófok birtokait a mai Svájc területén (1173-ban), vagy a Pfullendorfi grófok birtokait a Bodeni tó környékén (vele együtt a churi püspökség és a Szent Galleni kolostor feletti kegyúri jogot is) beolvasztotta

uradalmi sorába. Ezekben az években azonban elsősorban az 1167-i halálesetek folytán bekövetkezett megüresedések betöltése volt a fő feladat. Frigyes unokatestvére, a sváb herceg halálával hatalmas családi birtokokat örökölt, amivel családi uradalmainak sorát a Birodalom keleti felére is jelentősen kiterjeszthette. A korábban megszerzett Nürnberg, majd Pleissenland után Eger (a mai Cheb) és környéke is reá szállott, amivel együtt az uralkodó birtokai hatalmas félkörben a Rajnától egészen a Birodalom keleti feléig húzódtak. A Sváb Hercegséget elsőszülött fiának, Frigyesnek adományozta. Ugyanolyan megoldáshoz folyamodott, mint korábban. A kiskorú herceg nevében tulajdonképpen maga kormányozta a hercegséget is. Nem engedte

át tehát e fontos hűbért más családoknak.

A másik hatalmas birtokkomplexum, amely rendezésre várt, VI. Welf öröksége volt. VI. Welf egyetlen fia ugyancsak Róma alatt pusztult el. Az örökségért küzdelem indult VI. Welf két unokaöccse, Frigyes és Oroszlán Henrik között. Frigyesnek az első menetben sikerült az itáliai birtokok megszerzése VI. Welftől. A Sváb Hercegség területén levő birtokokra viszont átmenetileg Oroszlán Henrik kilátásai nőttek meg. VI. Welf ugyanis 1176-ban hatalmas összeg fejében végrendeletileg Oroszlán Henriket tette meg örökösévé. De a fia halála után előbb búskomorságba eső, majd rendkívül költekező, kicsapongó életet élő VI. Welf mind több pénzt igényelt,

s amikor Oroszlán Henrik nem fizetett, VI. Welf 1179-ben Frigyessel állapodott meg. Reá és fiára, Henrikre írta hatalmas vagyonát. Igaz, az örökség átvételét Frigyes már nem érthette meg. VI. Welf túlélte az uralkodót, 1191-ben hunyt el, a Hohenstaufok azonban ezzel a hatalmas örökséggel gyarapodva abszolút túlsúlyra tettek szert Dél-Németországban.

VI. Welf örökségének megszerzésében is jelentős szerepet játszott, hogy Frigyes elegendő készpénzzel rendelkezett. A Rajnától a Duna és Majna közötti széles sávban mélyen északkeletre benyúló birtokok közigazgatása Frigyes szervező tevékenységének ezért is fontos kérdése volt. Uralma alatt virágzott fel a szolgáló népek külön rétege, amely a legkülönfélébb formában szolgálta a Ho-

henstaufokat. A király sorra építtette az erősségeket, városokat uradalmi területén, miniszteriálisai ezekből igazgatták a birtokokat. A birodalmi várak mellett egy sor úgynevezett miniszteriális vár jött létre, amelyek a Hohenstaufok magánuradalmainak központjai lettek. S mert a királyi és magánuradalmak összemosódtak, természetesen elmosódtak a miniszteriálisok különféle rétegei közötti különbségek is. A Hohenstaufok miniszteriálisai lassan birodalmi miniszteriálisokká váltak. A birodalmi miniszteriálisok rétege Frigyes idejében állt a csúcson. Legtekintélyesebbjeik rövidesen nagyhűbéresekké váltak. Frigyes uralma alatt hűségesen szolgálták az uralkodóházat és annak jelentős segítségére voltak.

Frigyes nemcsak arra törekedett, hogy birtokokat szerezzen, hanem arra is, hogy azok felvirágoztatásával növelje az uralkodócsalád gazdasági erejét. Azokra a hatalmas területekre, amelyek még szinte szűzföldeknek számítottak, zsel-léreket telepítettek, akik adómentességet kaptak egy időre, és szabad parasztként az erdőket és más területeket termővé alakították. A Hohenstaufok birtokain az irtásföldek nagymértékben nőttek, szaporodott a népesség, ami a gazdasági erő növekedésével járt.

Ugyancsak ezt a célt szolgálta a városfejlődés elősegítése. Furcsa ellentmondása az életnek, hogy Frigyes, aki Észak-Itáliában merev városellenes politikát folytatott, otthon — mint nem egy német riválisa, főleg Oroszlán Henrik —

támogatta azok fejlődését. A körülmények azonban egészen mások voltak itt és ott, és ezt a német és olasz fejlődés közötti fáziseltolódás magyarázhatja meg. Itáliában Frigyes fellépett a városok *önkormányzata* ellen, Németországban azonban, főleg a saját birtokain, támogatta a városok *gazdasági* fejlődését. Mert egyelőre csak erről volt szó. Frigyes egyes községeknek piacjogot, egyes piaccal rendelkező helyeknek pedig városjogot adományozott. Ezek a városok megmaradtak földesúri fennhatóság alatt. A várospolitikai kulcskérdése az uralkodóhoz való viszony volt. Frigyes a saját birtokain és a birodalmi uradalmakban, ahol nem kellett számolnia más földesúri érdekekkel, nagyobb mértékben engedélyezett önkormányzatot is az új vá-

rosoknak, míg más földesurak vagy az egyház által alapított városoknál — híven általános német politikájához — messzemenően tekintetbe vette a hűbérurak érdekeit. Amikor Mainz érseki város polgárai 1160-ban fellázkodtak az érsek ellen, és megölték őt, példátlanul kemény ítéletben részesültek. A város falait lerombolták, a polgárokat megbüntették. Ugyanekkor viszont engedélyezte egy másik püspöki város, Köln új falainak építését. Azonban ha érdekei megkövetelték, támogatta a németországi városok tanácsainak kialakulását is, így pl. uralma végén a Rajna menti egyházi városokban, ahol az egyházfők szembefordultak politikájával, és így is éreztette velük haragját.

A városfejlődés általános menetében Németország Itália mögött maradt. A császár által alapított városok nem képviseltek önálló politikai erőt, de adókkal, katonákkal támogatták, és számára ez volt a lényeg. Főleg a pénz, hiszen a fejlődő pénzgazdálkodás az igényeket e téren erősen felfokozta. Ezeknek kielégítésére igyekezett a pénzverőhelyek számát is növelni. Gelnhausen és Saalfeld mellé továbbiakat is létesített. Uralma alatt alakult ki mint pénzverőhely Altenburg, Mühlhausen, Lübeck, s a legfontosabb, Schwäbisch Hall. A pénzverőhelyek szaporítása a kincstár jövedelmét növelte és lehetővé tette például zsoldoshadsereg fenntartását vagy a birtokügyletek lebonyolítását. A császár tervszerű pénzügyi és városfejlesztő poli-

tikájának megvoltak a maga pozitív eredményei. A németországi városok felvirágzása ebben a korszakban gyökeredzik. A városok polgársága védnökét látta az uralkodóban, különösen a rajnai és dél-németországi új városoké, közülük a hatalmas Hagenau vagy a kisebb Ulm, de Augsburg, Osnabrück, Speyer, Worms, Köln polgársága is, amelyek a korábbiaknál nagyobb privilégiumokat kaptak. A birodalom keleti részén Zwickau, Chemnitz, Altenburg köszönhetik városi létüket Frigyes politikájának. A kereskedelem fejlődésére utalnak az új vásárhelyek. Mindezek révén az uralkodó elősegítette a gazdasági élet fejlődését. A parasztság helyzete könnyebbedett, a polgárság fejlődött, a városok és az uralkodó közötti szálak

erősödtek. A korszak körülményeit figyelembe véve ez haladó jellegű politika volt.

A császár pénzügyi politikájának mindegyike eredményei sem tették azt lehetővé, hogy Frigyes új politikai irányvonalat kezdeményezzen Németországban. Mindaddig, amíg Itáliában bármilyen mértékben is lekötve érezte magát, tehetetlen volt a német nagyhűbéresekre és az egyház irányában. Változás e téren ez után sem következhetett be. Politikája legfeljebb az egyház felé összetettebbé vált. Ezzel magyarázható a bírósági jog osztogatása az egyházfőknek, illetve a püspöki városokban a hűbérúr bíraskodási jogának fenntartása. Ez a politika megkönnyítette a nagyobb egyházfők számára territoriális hatalom kiépítését.

Példaadó volt a würzburgi püspök 1168-as privilégiuma, amely az egész egyházkerületben a püspökre ruházta a bíraskodás jogát. Ez a privilégium vetette meg az alapját a későbbi würzburgi hercegségnek. Ugyanez a politika érvényesült a világi hűbéresek, elsősorban Oroszlán Henrik irányában. A herceg Szászországban érvényesítette hatalmát. Ebben számíthatott Frigyes támogatására, még ha jogtalanságokat is követett el. A többi szász grófi és egyéb család, valamint az egyháznagyok koalíciója, amelyhez 1166-ban Rainald érsek is csatlakozott, felvette a küzdelmet a Welffel. Ez gyorsan fegyveres összetűzésekhez vezetett. A császár 1168-ban megállította a fegyveres küzdelmet, és később is időnként közbelépett Henrik mellett.

Oroszlán Henrik támogatása révén biztosította a maga számára a herceg segítségét, különösen az öröklés rendezésében. 1169 júliusában második, akkor még csak hároméves fiát a hercegek egyhangúan választották királlyá. Az utódot a választás után nyolc héttel koronázták meg Aachenben, amivel a Hohenstaufok számára a fő hatalom hosszú időre biztosítottnak látszott.

A császár 1167 után sem mondott le észak-itáliai terveiről, vagy a pápaság elleni küzdelem folytatásáról. A vereség hatására politikája óvatosabbá vált, néhány évre a fegyverek helyett a diplomácia eszközeihez folyamodott. Rögtön a vereség után megmutatkozott ez. 1168-ban Paschalis pápa halála után a császárhű kardinálisok újabb ellenpápát választ-

tottak III. Calixtus néven. Frigyes őt már nem ismerte el. Szabad kezet akart ugyanis nyerni a III. Sándorral való esetleges tárgyalásokhoz.

Előbb azonban megkísérelte a pápa diplomáciai helyzetének gyengítését. Erre elsősorban az angol király mutatkozott alkalmasnak. II. Henriket ellentétei az egyházzal, valamint a francia uralkodóval a császárral kötendő szövetség irányába hajtották. 1168-ban Oroszlán Henrik és a császár két kancellárja, Christian és Fülöp érsekek vezetésével követség ment Angliába, amelynek elsődleges feladata a közvetítés volt a Franciaországgal kialakult vitában, de amely feltehetően az egyházi problémákról is szót ejtett. A követség eredményei nem ismeretesek. Oroszlán Henrik ekkor kelt

egybe az angol király leányával, és 1169-ben fegyverszünetre is sor került az angol és a francia uralkodó között, de az egyházi kérdésekről szóló tárgyalások részletei nem kerültek napvilágra. Anglia közeledése a császárhoz ideiglenes volt és a császári politika számára ezúttal sem hozott sikereket.

Még 1169-ben Frigyes tárgyalásokat kezdett a pápával is. Tavasszal Beneventóban kezdődtek meg a tárgyalások a császár és a pápa küldöttei között. A kétszeri követváltás eredménytelen maradt. III. Sándor ugyanis azt kívánta, hogy a békébe vonják be a Lombard Ligát is, ami annak diplomáciai elismerését jelentette volna. Frigyes ebbe nem volt hajlandó belemenni, és elutasította a megállapodást. 1170 júniusában a fuldai gyű-

lésen ismét kijelentette, hogy Sándort soha nem ismeri el jogszerű pápának.

A pápa elszigetelésére indított akciót Frigyes az angol tárgyalások megfeneklése után Bizánc felé szélesítette. Felismerte, hogy Mánuel, akinek kísérletei egy francia—pápai—bizánci szövetség létrehozására kudarcot vallottak, ezúttal inkább hajlik irányába. A fuldai gyűlés határozatai alapján 1170 második felében Christian kancellár vezetésével követséget küldött Bizáncba, amelynek célja az ellentétek kiküszöbölése és közös akció kialakítása lett volna. A kedvezőnek indult tárgyalások, melyeknek során egy házassági szövetség terve is felmerült a két uralkodó gyermekei között, ismét zátonyra jutottak az itáliai problémán. Frigyes nem tehetett területi engedmé-

nyeket Manuelnek itáliai földön anélkül, hogy ezzel el ne mérgesítse viszonyát a pápával. Ezt nem kívánta. Így a tárgyalások lassan-lassan elhaltak, a kapcsolatok Bizánccal nem javultak meg.

Szerencsésebben járt a császári diplomácia Franciaország irányában. Az angol és francia király közötti békítések arra is alkalmasaknak bizonyultak, hogy megjavítsák kapcsolatait a francia uralkodóval. 1171 februárjában végre létrejött a régóta tervezett találkozó Frigyes és VII. Lajos között a határ menti Vancouleurs-ben. Szövetségre ugyan még nem került sor, de a helyzet sokat javult. Ez a találkozó már előkészítette a Hohenstaufok és Capet-k között a század végén kibontakozó szövetséget.

Ilyen előkészületek közben vette fel a császár az észak-itáliai helyzet rendezésének fonalát. A pápa és a városok eléggé elszigeteltnek látszottak, amikor Frigyes ismét Itáliába küldte Christian kancellárt, hogy megkísérelje a császári jogok helyreállítását. Christian mainzi érsek 1171-ben bevonult Észak-Itáliába, és részben sereggel, részben diplomáciai eszközökkel fogott feladatának megvalósításához. Elsősorban diplomáciájával aratott sikereket. Velencét leszakította a lombard városok szövetségéről, majd a városok között ügyes taktikával fellobbantotta a győzelem után közöttük ismét kiéleződött régi viszályok lángját. A császári politika azonban ismét — ezúttal utoljára — végzetes hibát követett el, amikor túlértékelte az elért diplomáciai és kato-

nai sikereket. Frigyes úgy vélte, itt az ideje a végleges leszámolásnak. 1174 szeptemberében maga a császár is bevonult seregével Észak-Itáliába, hogy a fegyverek súlyával billentse a maga oldalára a szerencse mérlegét.

Frigyes ötödik hadjárata itáliai földön már kevés támogatásra talált a német nagyhűbéresek körében. Seregének zöme zsoldosokból állt. A hűbéres hadak első-sorban a Hohenstaufok magán alárendeltjei köréből toborzódtak. Nyugat-Lombardiát a császárnak rövid időn belül sikerült uralma alá vetni, de a keleten elterülő vidékek, Milánóval az élen, ellenállást tanúsítottak. Különösen hevesen állt ellen Alessandria, mely magára vonta a császár fő erőit. Frigyes minden erővel a város és az erősség be-

vételére törekedett, hiszen azoknak pusztasága is sértés és kihívás volt a császári politika ellen. Az ellenállt, az ostrom 1175 tavaszáig húzódott el, és ekkor a városok már új sereget állítottak, amely az ostromlottak felmentésére sietett. Frigyes a tél folyamán némileg meggyengült haderejével kerülte a nyílt küzdelmet, a városok ugyancsak, hiszen az ő erejük is megcsappant az elmúlt év folyamán. Így Cremona békítő törekvései mindkét oldalon meghallgatásra találtak. 1175. április 16-án Montebellóban, Piacenzától nyugatra létrejött az ideiglenes megállapodás a császár és a lombard városok között. A városok elismerték a császár formális főségét, a következő napon, április 17-én a császári táborban sor is került a meghódolási

szertartásra. A császárnak fel kellett adnia azokat a jogokat, amelyeket a ron-cagliai statutumokban magának követelt. A megállapodás szerint a végleges ki-egyeztést döntőbíróági eljárás során kellett volna elérni a császár és a városok három-három képviselője között. Amennyiben ezek nem jutnak közös nevezőre, a cremonai konzulok mint döntőbírók határoztak volna a vitás kérdésekben. Frigyes tehát megtette az elhatározó lépést is: gyakorlatilag tulajdonképpen már lemondott a regáliák visszaköveteléséről, persze a külső formaságok kellő fenntartásával. De még mindig nem volt eléggé megfontolt és ragaszkodott az ales-sandriai erősségnek, az ellenállás szim-bólumának lerombolásához. Tulajdonképpen ezen a presztizskérdésen bukott

el a béke ügye, mivel a városok első feltételét, hogy tudniillik a császár a pápával is kössön békét, esetleg mellőzni lehetett volna. A pápa ugyanis Frigyes — igaz nem túlságosan erőteljes — kísérletei ellenére sem ment bele a békébe. A további tárgyalások során Frigyes ismét kiélezte a helyzetet Alessandriával kapcsolatosan. Cremona minden közvetítő kísérlete kudarcba fulladt. Ősszel ismét kitört a harc, mégpedig olyan pillanatban, amikor az erőviszonyok már a császár hátrányára tolódtak el. Frigyes a montebellói előbéke megkötése után seregének nagy részét szélnek eresztette, és ez most megbosszulta magát. Kénytelen volt segílyt kérni Németországból. Fülöp kölni érsek megérkező csapatai nem húzhatták ki a császárt

szorult helyzetéből. Ezért — trónra lépése óta első ízben — nyíltan a német nagyhűbérurakhoz, elsősorban Oroszlán Henrikhez fordult. 1176 január végén, vagy február elején Chiavennában, a comói tótól északra személyes találkozóra került sor Frigyes és Oroszlán Henrik között. Henrik hűbérjogilag nem volt ugyan segítségre kötelezve, Frigyes azonban joggal vélhette, hogy eddigi együttműködésük alapján megkapja a kért hadakat. A négyszemközti találkozó azonban nem hozott sikert számára, sőt világossá tette a császár előtt, hogy a Hohenstaufok és Welfek együttműködési korszaka lezárult. Oroszlán Henrik ugyan hajlandó lett volna segítséget nyújtani, ha annak fejében megkapja Goslart, Szászországban az utolsó királyi

erősséget, a hozzá tartozó uradalmakkal. Frigyes ezt elhárította, így a találkozó eredménytelenül végződött. A források beszélnek arról is, hogy a császár térdre borulva kérte volna unokatestvére segítségét, ami hiteles tényként nem is fogadható el, mindenesetre mutatja a találkozó drámaiságát.

A segély elmaradása megpecsételte a császár sorsát Itáliában, A Németországból megérkezett csekély segédhadak nem fordíthatták meg az erőviszonyokat. A császár tavasszal mégis Róma felé indult, hogy a fő sereggel egyesüljön. Kicsiny seregével éppen milánói területen vonult át, amikor a várostól délnyugatra a legnanói síkon váratlanul három-négyszeres túlerejű milánói seregbe ütközött. A császár úgy

döntött, hogy felveszi a küzdelmet a túlerővel szemben. Ebben talán az is szerepet játszott, hogy serege páncélos lovagsereg volt, míg a lombard városok kötelékei elsősorban gyalogságból álltak. Ez a lenézett gyalogos sereg 1176. május 29-én legyőzte a császár haderejét. A lovagi sereg széthullott, néhány napra a császárnak is nyoma veszett.

A legnanói csata nem volt nagyarányú ütközet. A városok hadereje sokszoros túlerőben volt, a császárnak csak egy kisebb hadteste szenvedett vereséget, seregének zöme még érintetlen volt. A kortársak körében mégis hatalmas visszhangot keltett, hiszen első ízben történt, hogy egy aránylag hiányosan felfegyverzett gyalogos sereg legyőzte a

nehéz fegyverzetű lovasságot. A városi polgárság öntudatát a győzelem szerte Itáliában jelentősen megnövelte. A vereség a császár itáliai terveinek végső kudarcát jelentette. Legnano után Frigyes úgy döntött, hogy felhagy korábbi szándékaival, és véglegesen kibékül a városokkal és a pápával. Számára a fordulat talán nem is elsősorban Legnano jelentette, hiszen katonai szempontból a vereség nem volt jelentős. Frigyes számára a fordulat Chiavennában következett be. Felismerte, hogy Németországban felbomlóban van a nagyhűbéresekkkel kötött szövetség, amely eddig biztosította a hátát itáliai hadjáratai idejére. Legnano után tehát gyorsan cselekedett. Megkezdte a béketárgyalásokat a városokkal és a pápával.

A helyzet nem látszott túlságosan kedvezőnek. Cremona ugyan ismét közvetíteni próbált, de Milánó merev magatartása — noha a városok egy része hajlott volna a béke felé — a tárgyalásoknak útját állta. Frigyesnek arra kellett törekednie, hogy a városokat lehetőleg elválassza a pápától, másrészt a Lombard Ligán belül is ellentéteket hintsen el. Nehéz helyzetéből mesteri diplomáciai fogásokkal vonta ki magát. A városokkal való tárgyalási kísérlet kudarca után azonnal felvette a pápával az érintkezést. Követségei, Christian kancellár és Wichmann magdeburgi érsek vezetésével — hatalmas engedmények árán — gyors sikert értek el. 1176 novemberében Anagninban megkötötték az előbékét a pápával. A végleges megállapodást elősegítő

szerződés a császár teljes vereségét jelentette, legalábbis átmenetileg. Frigyes elismerte jogszerű pápának III. Sándort, és ígéretet tett, hogy minden regáliát és birtokot, beleértve az úgynevezett Matild-féle örökséget is, visszaszolgáltató a pápaságnak. Kötelezte magát arra, hogy békét köt a normann királysággal és a Lombard Ligával. A pápa ezzel szemben elismerte Frigyes császárságát és fiának, Henriknek római királyságát, valamint az egyházszakadás alatt Németországban történt egyházi kinevezések többségét. Frigyes egész itáliai, illetve pápaságellenes politikájának kudarcát jelentette ez a szerződés, amely azonban számára nem a tárgyalások lezárását, hanem csak kezdetét jelentette. Nem fér kétség ahhoz, hogy a császár ezúttal komolyan békére

törekedett, de mindannak megmentésével, amit az adott körülmények között a régi jogokból egyáltalában meg lehetett őrizni. Mesteri diplomáciával érte el az anagni-i szerződés pontjainak megváltoztatását a maga javára. Az előbékére a pápával csak azért volt szüksége, hogy lavírozási lehetőséghez jusson. Ágensei már néhány héttel a békekötés után szerte Észak-Itáliában hirdették, hogy Frigyes a városok rovására végérvényesen megállapodott a pápával. Ezzel sikerült a városok és a pápa között ellentétet keltenie. A Lombard Liga tagjai, köztük Milánó is, veszélyeztetve látták helyzetüket, és végre készeknek mutatkoztak a megegyezésre. A tárgyalások 1177 májusában Velencében, semleges területen kezdődtek meg. A császár, aki

ismét erősnek érezte magát, lépésről lépésre növelte követeléseit, és ismét felújította a regáliákkal kapcsolatos álláspontját. A megfeneklett tárgyalásokat a pápa rántotta ki a kátyúból, aki felismerte, hogy a helyzet még nem eléggé érett a végleges rendezéshez, és ezért kompromisszumot terjesztett elő. Lemondott arról, hogy csak a városokkal együtt köt végleges békét. Ez önmagában véve is Frigyes diplomáciai győzelmét jelentette, és hozzájárult ahhoz, hogy a városok és a császár hatéves fegyverszünetet kössenek. Hozzájárult ahhoz is, hogy a normannok és a császár ugyancsak ne békét, hanem csak — igaz, tizenöt évre szóló — fegyverszünetet kössenek. A császár elfogadta ezeket a feltételeket, majd újabb követelésekkel állt elő. Úgy

vélte, mivel a pápa helyzete sem túlságosan rózsás, különösen Rómában, ahol a polgársággal állandó összeütközésben volt, újabb engedményeket csikarhat ki. Azt követelte, hogy tizenöt évig, azaz a normannokkal való végleges békekötésig a Matild-féle birtokok bevételeinek birtokában maradjon. Ebbe a pápa nem egyezett bele. Végül az egész problémát kihagyták a végleges békeszerződésből és döntőbizottság elé utalták. A birtokok viszont ezáltal a kérdés végleges rendezéséig Frigyes kezén maradtak. Ezen a téren tehát a császár jelentős sikert mondhatott magáénak.

Az 1177 július végén megkötött béke minden részsiker ellenére is a császár politikájának vereségét jelentette. Nem érte el célját. A pápaságot nem sikerült

térdre kényszeríteni. Külsőségekben is érvényre jutott ez. 1177. július 24-én III. Sándor pápa a velencei Szent Márk templom előtt fogadta vissza az egyház kebelébe a császárt. Frigyes hódolata jeléül megcsókolta a pápa lábát, aki fel-emelte őt, megölelte, arcon csókolta és áldásban részesítette. A következő napon a császár a pápának elvégezte az úti-marsalli szolgálatot. Mindenre rákényszerült tehát, amit valaha megtagadott a pápától.

Külsőségek azonban nem mindig határozzák meg a tényleges erőviszonyokat. Frigyes ügyes diplomáciai érzékkel vezette a tárgyalásokat és külsőségekben sokat engedett. Ténylegesen viszont több ponton megerősítette helyzetét. A pápaság sem tett szert abszolút egyeduralomra.

Különösen a német egyház ügyeiben sikerült a császárnak eredményeket elérni. A pápa megerősítette a császári kinevezéseket. Elsősorban a császár híveit, Christian mainzi és Fülöp kölni érsekeket érintette ez a pápai engedmény, de a legtöbb Frigyes által kinevezett egyházi méltóság megőrizte posztját. Csak néhánynak kellett mennie. Frigyes kezén maradtak a matildi uradalmak is. A leglényegesebb eredmény az volt, hogy sikerült szétválasztani a városok és a pápa ügyét. Ez annál is fontosabb volt, mert Észak-Itáliában Frigyes helyzete csak erősödhetett. A fegyverszüneti okirat felsorolja a császárhoz hű városokat. Ebből látható, milyen erős volt már ekkor a császári párt Észak-Itáliában. De mindezek a részsikerek sem cáfolják meg a leg-

lényegesebbet. A császár kísérlete a pápaság megtörésére alapján kudarcot szenvedett. Részsikereit, eredményeit csak annak köszönhette, hogy a pápa helyzete sem volt a legrózsásabb. 1179-ben császári csapatok segítették vissza Rómába. A még ez évben összehívott lateráni zsinat máig ható érvénnyel rendezte a pápaválasztás kérdéseit. Kimondotta, hogy pápát csak a kardinálisok testülete választ, és az érvényes pápaválasztáshoz kétharmados többség kell. Ezzel az alapvető kérdés végérvényesen a pápaság győzelmével zárult. A császárnak nem maradt beleszólása a pápaválasztásba. III. Sándor helyzete azonban Rómában nem szilárdult meg. A római polgárok ismét elűzték, 1181-ben végül is a városon kívül hunyt el.

A császár a békekötés után még egy kísérletet tett a városokkal való kibékülésre, de ez Milánó merev ellenállásán megbukott. 1178 nyarán elhagyta Itáliát. Burgundiába vonult. Arles-ban burgund királlyá koronáztatta magát, majd hazatért Németországba. Az elmúlt évek tapasztalatai figyelmeztették, hogy míg Itáliában a városokkal és a pápával küzd, otthon trónja veszélybe kerül. A következő években minden mást mellőzve annak megerősítésére fordította figyelmét.

OROSZLÁN HENRIK LEVERÉSE

Frigyes figyelmét uralkodása első felében nem Németország kötötte le. A császár ugyan gondoskodott a belső béke helyreállításáról a Birodalom szívében, igyekezett hatalmát visszaállítani a német egyház felett, de elsősorban saját családi hatalmának megerősítését, kiszélesítését tartotta szem előtt. Fő célja a pápaság megtörése és az észak-itáliai városokban a császári hatalom visszaállítása volt. Ehhez Németországban nyugalomra volt szüksége. Ezt teremtette meg a nagyhűbéresek érdekeinek tiszteletben tartásával, Oroszlán Henrik támogatásával. Mintha a császár szándékosan adott volna szabad kezet Henriknek a Biroda-

lom keleti felében, hogy ott kösse le erőit . . .

Időközben a Keleti-tenger és a Harz-hegység között Oroszlán Henrik kezén területileg is jelentős hatalom koncentráldott. A herceg territoriális politikájának súlypontját a Szász Hercegségre helyezte. Bajorföldön megelégedett a hercegi cím gyakorlásával és a vele járó bevételekkel. Könnyen lemondott az ausztriai örgrófság területéről és okos városfejlesztő politikájával (például München alapítása) pótolta az így elveszett jövedelmeket. A szász területen viszont minden erőfeszítésével óriási territoriális hatalmat hozott létre.

Megnyerte ehhez a császár támogatását is, aki hozzájárult a keleti területek, elsősorban Mecklenburg meghódításá-

hoz, és teljhatalmat adott neki hozzá, ha annak fenntartásával is, hogy azt a herceg mint a császár képviselője gyakorolja. A herceg viszont kezdetben katonailag támogatta a császár itáliai politikáját, és hosszú időn át később sem lépett fel ellene. Lekötötték küzdelmei. Kíméletlen hódító politikával olvasztotta be a szlávok lakta keleti területeket birtokai közé. Egyúttal igen drasztikus módon törekedett más szász főúri családok birtokainak megszerzésére. Magára haragította az egyházat is, elsősorban a brémai érsekeket. A fenyegetett főurak és egyháznagyok összefogtak a herceg ellen és több-kevesebb sikerrel ellenálltak. Szászország így állandó csatározásoktól volt hangos. Olykor szabályszerű háborúra is sor

került volna az ellenfelek között, ha a császár rendre közbe nem avatkozik, és a herceg iránti jóakarátú részrehajlásával el nem simítja az ellentéteket. Különösen Medve Albert, Brandenburg első örgrófja volt Henrik halálos ellenfele, aki rendre szövetkezett Hartwig brémai érsekkel, Adalbert palotagróffal és Ludwig türingiai örgróffal. Oroszlán Henrik durva hatalmi politikájával később a kölni érsekeket, Rainaldot, majd Fülöpöt is magára haragította. Wichmann magdeburgi érsek is csatlakozott a koalícióhoz. A hercegnek így is sikerült politikáját érvényesíteni, különösen Medve Albert halála (1170) után. Szászország számára ugyanis előnyöket jelentett uralma, mivel mindazt az előnyt megadta a parasztságnak és a városok-

nak, valamint a miniszteriálisoknak, amelyeket egy erős központi hatalom abban az időben jelenthetett. Nagyarányú telepítéseket hajtott végre. Ezzel növelte birtokainak gazdasági erejét, de felingerelte azokat a földesurakat, akiktől a jobbágyokat a saját uradalmaira csábította. Támogatta a városfejlődést is, ugyanolyan megfontolásból, mint azt a császár tette. Így kapott tőle 1159-ben Lübeck hatalmas privilégiumokat, de Braunschweig, Schwerin, Stade, Lüneburg és több más város is ekkor emelkedett fel. Ezzel növelte jövedelmeit, és biztosította magának a polgárok anyagi és katonai támogatását is a többi feudális úr ellen. Várok alapításával is megerősítette birtokait, amelyeket ugyancsak miniszteriálisokkal

kezeltetett. Dán hadjáratai során a német kereskedelem érdekében megállította VI. Kanut dán király keleti terjeszkedését.

Kelet-Németországban tehát olyan territoriális hatalom jött létre, amely pusztán létével is fenyegette a központi hatalmat. Oroszlán Henrik tartománya ennek első jellegzetes megnyilvánulása volt. A központi királyi hatalomtól szinte alig függő szász herceg udvartartása már-már királyinak tűnt. A herceg követeket küldött és fogadott, mellékneve és a hatalmát jelképező oroszlán, amelyet több helyütt is kőbe faragtattott, a királyi hatalmat szimbolizálta. 1168-ban kötött házassága az angol király lányával európai uralkodócsaládokkal hozta rokonságba. Tulajdonképpen ekkortól beszélhetünk a Welf—angol

együtműködés kialakulásáról, amelyet a Hohenstaufok a francia udvarral kötött szövetséggel próbáltak ellensúlyozni. Talán ekkoriban kerekedett felül Oroszlán Henrik politikájában a Frigyes-ellenes irányzat is. 1172-ben szentföldi zarándoklaton vett részt, amit általában az uralkodók szoktak magukra nézve kötelezőnek érezni, s udvartartása szerte Kelet-Európában feltűnést keltett. Beszéltek akkoriban arról is — hitelesnek nem tekinthetjük ezt sem —, hogy Bizáncban összeesküvést szőtt volna Mánuel császárral Frigyes ellen. Ezek a keringő hírek, amelyek nyilván a császár fülébe is eljutottak, azonban még nem zavarták meg az együtműködést az uralkodó és legerősebb, leghatalmasabb hűbérese között.

Sokkal veszélyesebb ellentét csíráit hintette el a hetvenes években a VI. Welf öröksége körüli küzdelem a császár és a herceg között. A Welf — mint említettük volt — kezdetben Oroszlán Henrikkel kötött örökösödési szerződést. A császár később sikerrel lépett fel versenytársként, és ez felbőszítette a herceget. Annál is inkább zokon vette ezt, mert Frigyes már korábban arra törekedett, hogy bekerítse Oroszlán Henrik bajor birtokait, és lehetetlenné tegye azok továbbfejlesztését. E politika győzelmét jelentette a VI. Welf-féle örökség megszerzése.

A veszteség, ami a herceget így érte, nem csorbíthatta hatalmát. Oroszlán Henrik a hetvenes évek közepén ereje teljében volt. Amikor a császár Itáliában

szorult helyzetbe került, megkísérelte a koronát feltenni művére, s Chiavennában katonai segítség fejében Goslart követelte. Goslar nem csupán mint ezüstabánya és királyi pénzverőhely volt fontos és jelentős, önmagában a hozzá tartozó uradalmak sem jelentettek volna túlságosan nagy veszteséget a császárnak. Az elajándékozásnak inkább szimbolikus jelentősége lett volna. Az *utolsó* birodalmi város és erősség volt Szászföldön, ott ezzel a központi hatalom végső maradéka is Oroszlán Henrik kezébe került volna. Ez a követelés nyilvánvalóvá tette a császár előtt a Welf célját, önálló királyi hatalom kialakítását a Birodalom keleti részén. Chiavenna után a császár számára nyilvánvaló volt, hogy előbb vagy utóbb összeütközésre kerül

sor a Hohenstaufok és a Welfek között.

A császár változott politikáját mutatta már a velencei béke után az egyházi ügyek rendezése. Több, Oroszlán Henrik által kinevezett püspököt (pl. Halberstadt és Brema püspökeit) ejtett el, míg a házához hű főpapokat megerősítette. Nyíltan a császár még nem tudott fellépni, előbb támogatókat kellett szerezni. Ezeket meg is találta azoknak a szász családoknak és egyháznagyoknak a körében, akikkel szemben korábban támogatta a herceg törekvéseit.

Ténylegesen már a hetvenes évek második felében, 1178-tól együttműködés jött létre a császár és Henrik ellenfelei között. A szász herceg viszont Frigyesnek azokat a sváb ellenfeleit támogatta,

akiknek érdekeit a Hohenstaufok területi politikája sértette.

A leszámolásra az alkalmat maga a szász herceg szolgáltatta, aki szabályos háborúba keveredett ellenfeleivel. 1177-ben hadjáratot vezetett a pomerániai hercegek ellen, de amikor a velencei béke Gero halberstadti püspököt letette és a régi püspököt, Ulrichot helyezte vissza, megszakította a hadjáratot. Ulrich püspök ugyanis követelte Henrik-től az egyházi hűbérek kiadását. Ezt a herceg megtagadta, mire a püspök kiközösítette.

A herceg és a püspök küzdelmébe hamarosan bekapcsolódtak Henrik többi ellenfelei is. Elsőnek Fülöp kölni érsek, aki a hozzá tartozó egyházkerület westfáliai részében is élni kívánt jogaival.

1178-ban zsoldossereggel szállta meg a szász hercegség nyugati részét egészen a Weserig. Az érsek és a püspök között már korábban szabályos véd- és dacszövetség jött létre. Ehhez ekkor mindazok csatlakoztak, akik a herceggel korábban is szembenálltak, még Wichmann magdeburgi érsek is, aki pedig eredetileg békíteni próbált. Amikor a császár Itáliából hazaérkezett, már szabályos háború dúlt az ellenfelek között.

Frigyes ügyesen élt a kínálkozó lehetőségekkel. 1178 novemberében Speyeren birodalmi gyűlést tartott. Ott a herceget ellenfelei vád alá helyezték, mire ő — aki személyesen megjelent — ellenvádakkal árasztotta el azokat a császár előtt és jogorvoslást követelt. A császár

ekkor váratlanul nem közvetített a herceg és ellenfelei között, mint korábban oly sokszor, hanem a herceg számára kedvezőlenebb megoldáshoz folyamodott. Megindította a törvényes eljárást. November 11-én a herceget mint vádlottat egy új, 1179. január 13-án Wormsban tartandó birodalmi gyűlésre idéztette meg. Ezzel majd kétéves törvényes processzus vette kezdetét, mely évtizedes kutatások után még ma sem ismeretes minden részletében, és amely Henrik hatalmának megtörésével zárult.

A per a következőképpen folyt le: Henrik sem a Wormsba 1179. január 13-ára meghirdetett újabb gyűlésen, sem később, az újabb határidőkre nem jelent meg. Ezért a magdeburgi birodalmi gyűlés 1179. január 29-én birodalmi

átkot mondott ki rá. A per első szakasza ezzel tulajdonképpen lezárult, a herceg azonban tovább feszítette a húrt. Ha ekkor megnyugszik az ítéletben, feltehetően sikerül megőriznie hatalmának túlnyomó részét. De túlbecsülte erejét, és talán fel sem ismerte, milyen veszélyeket rejt magában a császár megváltozott magatartása. Így történhetett meg, hogy a Henrik kérésére a császárral Haldensberg közelében létrejött személyes megbeszélés is eredménytelen maradt. Frigyes ötezer márka ezüstöt kért bírságként a hercegtől, amit az sokallott. Az ellenfelek ismét fegyverhez folyamodtak. Westfáliában és Kelet-Szászországban nagyarányú összeütközésekre került sor. Westfáliát Henrik elvesztette, noha a vendek segítségét is igénybe vette.

A császár kitűnő taktikai érzékkel ekkor avatkozott személyesen is a küzdelembe. Hűbértés miatt vádat emelt a herceg ellen. Nem egészen világos a császár által indított per jogi alapja, valószínű azonban, hogy mivel a herceg az uralkodó többszöri felszólítására sem jelent meg a bíróság előtt, noha három ízben is újabb terminusokat szabtak ki, a császár fenségét sértette meg, 1180 januárjában a würzburgi birodalmi gyűlés megfosztotta a Bajor és a Szász hercegségtől. A császár hamarosan cselekedett is. 1180. április 13-án Gelnhausenben felosztotta a Szász Hercegséget, és abból két újabbat alakított. A kölni és paderborni egyházkerületekből, tehát a Hercegség nyugati feléből új hercegséget hozott létre Westfáliai Hercegség néven,

amelyet a kölni érsekre, Fülöpre ruhá-
zott. Az ettől kezdve Kelet-Szászországra
szorítkozó szász hercegséget Henrik régi
ellenfelének, Medve Albertnek kisebb
fia, Bernhard kapta. Egy következő,
Altenburgban szeptember folyamán tar-
tott birodalmi gyűlésen döntöttek a
Bajor Hercegség sorsa felől. A hercegi
székbe a császár egyik leghűségesebb
segítője, Wittelsbach Ottó palotagróf
került. A Bajor Hercegségből azonban
Ausztria példájára ezúttal a stájer ör-
grófságot szakították ki, és emelték
hercegség rangjára. Ottokár addigi ör-
gróf lett az új herceg. 1180. június 24-én,
fél évvel a kiközösítés kimondása után,
mivel Oroszlán Henrik nem kért bocsá-
natot, a regensburgi birodalmi gyűlés
kimondotta fejére a legfelsőbb kiközösí-

tést. Hűbértartokai mellett ekkor örökölt családi birtokaitól is megfosztották.

A végleges leszámolásra hamar sor került. Henrik fegyveres ellenálláshoz folyamodott, mire a császár személyesen állt a sereg élére, és általános birodalmi háborút indított ellene. Nyár végén benyomult Szászországba, Henrik pedig az Elbától délre elterülő területre vonult vissza. Helyzete hamarosan kilátástalanná vált. Apósa, az angol király nem nyújtott segítséget, amiként az új francia uralkodó, II. Fülöp Ágost sem, míg korábbi szövetségese, I. Waldemár dán király egyenesen elutasította segélykérő követségét, és segítség helyett — a császár kegyeit keresve — 1881 nyarán megjelent annak lübecki táborában.

Lübeck ekkor már a császár kezén volt, aki a várost a birodalmi városok közé emelte. Az obodriták és pomeránok fejedelmei is megjelentek a császár táborában, hogy kezéből hűbérként kapják meg tisztségüket. A dán király lányát Frigyes sváb herceg, a császár legidősebb fia jegyezte el.

Oroszlán Henrik körül így szorosra zárult a gyűrű. Amikor elszánta magát a vereség beismerésére, és a császár kényére kedvére megadta magát, az általa uralt terület csupán Stade vidékére szorítkozott. Az Erfurtban 1181 novemberében tartott birodalmi gyűlés döntött véglegesen sorsa felől. Frigyes nem kívánta a végéig élezni a helyzetet. Talán tekintettel volt a többi hercegre is, és ezért visszaadta a hercegnek öröksége egy részét,

Braunschweiget és Lüneburgot a hozzájuk tartozó birtokokkal. De véglegesen megfosztották hűbéreitől, s három évre száműzték a Birodalomból. Henrik 1182 nyarán valóban száműzetésbe is ment apósa birtokaira, ahonnan 1185-ben tért vissza.

Oroszlán Henrik döntő vereséget szenvedett, a császár életében többé nem játszott komolyabb szerepet. A győzelemért azonban az uralkodónak igen nagy árat kellett fizetnie. Csak a nagyhűbéreszek szövetségével tudta leverni a Welfet, így a hercegek érdekeit tiszteletben kellett tartania. A központi hatalom megerősítése azért sem lehetett tartós, mivel Oroszlán Henrik és Frigyes személyes együttműködése helyébe ez után az uralkodó és a hercegek általános együtt-

működése lépett. Frigyes legyőzte ugyan Henriket, de nem tudta korlátok közé szorítani a hercegek territoriális hatalmát. A legnagyobb territoriális hűbérúr leverésével ő maga teremtette meg az alapját a hercegi hatalom kodifikálásának. A császár arra törekedett, hogy megerősítse hatalmát. Az új nagy-hűbéresek többnyire személyes hívei közül kerültek ki. Így legalább Frigyes, sőt fia uralkodása idejére is sikerült többségük támogatását megnyerni. Ámde a távlatokban az új helyzet is a központi hatalom ellen dolgozott. Az új hercegek utódai és az uralkodó közötti személyes kapcsolatok megbomlása, amikor 1198-ban, VI. Henrik halála után kettős választásra került sor, tragikus helyzetet teremtett. Ezért a kétes értékű ideiglenes

sikerért Frigyesnek óriási áldozatokat kellett hozni. Tekintettel kellett lennie a hercegek érdekeire, és le kellett mondania a hűbéresek tömegeivel való közvetlen kapcsolatról. Az igazi győztesek így a hercegek lettek, akik a legnagyobb jogokat kapták. A gelnhauseni okirat először tesz említést birodalmi hercegekről (*principes imperii*), akik már megkülönböztették magukat a főnemesség többi rétegétől. Közéjük azokat a hercegeket számították, akik közvetlenül az uralkodótól nyerték hűbérüket. Ez a réteg falként retesztelte el az uralkodót a hűbéresek hatalmas tömegeitől, és minden módon megakadályozta a király és a kisebb hűbéresek közötti összefogás lehetőségét. A grófok és más hűbérurak hamarosan nem az uralkodó, hanem

a hercegek közvetlen vazallusai lettek. Ez a fejlődés gyökeresen eltért Angliáétól, vagy Franciaországtól, ahol az uralkodó a városokkal és a kisebb vazallusokkal fogott össze a feudális nagyurak ellen. A fejlődés Németországban — a további feudalizálódás során — éppen ellenkezőleg alakult. A birodalmi hercegek gyűrték uralmuk alá a vazallusokat, és később segítségükkel a központi hatalmat is. Ennek egyik megnyilvánulása volt, hogy rákényszerítették az uralkodót a hűbérek kötelező továbbadományozására. A Németországban meghonosodott jog szerint a hűbért az uralkodó nem tarthatta fenn a maga számára, hanem egy éven és egy napon belül tovább kellett azt adományoznia. Frigyesnek a Sváb Hercegséget is mindkét esetben tovább

kellett adni és ugyanez történt a Szász és Bajor Hercegségekkel is. Ezeket már az uralkodócsaládon belül sem sikerült megtartani. A központi hatalmat Németországban halálos csapás érte.

Frigyes e fejlődést nem akadályozhatta volna meg. Kétségtelen azonban, hogy itáliai politikája, majd Oroszlán Henrik leverése meggyorsította a folyamatot. A császárnak így nem maradt más hátra, mint saját családi hatalmának erősítése mindenáron és a birodalmi hercegek erejének csökkentése. Ezt célozta az addig lényegében törzsi jellegű hercegségek felaprózása kisebb területű hercegségekre. Bajorországból 1156-ban kiszakította Ausztriát, 1180-ban Stájerországot. A Szász Hercegséget is ketté-

szakította, 1182-ben Csehországból önálló hercegségként vált ki Morvaország. A fejlődés kérlelhetetlen erejét mutatja, hogy a würzburgi érsek még a Welfekkel való leszámolás előtt, 1168-ban megkapta a hercegi hatalmat a keleti frank grófság felett. A cél ezzel a politikával kettős volt. Egyrészt az eddigi hatalmas méretű, törzsi eredetű hercegségekkel szemben közepes nagyságú, territoriális jellegű hercegségeket hozott létre, amelyeknek ereje külön-külön már nem volt összemérhető az uralkodócsalád hatalmával. Másrészt ezekbe az új hercegségekbe személyes híveit ültette. Frigyes mindkét célt elérte. A végkifejlet, a birodalmi hercegek rendjének megerősödése az uralkodóval szemben, majd a territoriális jellegű hercegségek túlsúlya

a központi hatalommal szemben, azaz az egységes német monarchia szétagolódása csak egy évszázad múlva következett be.

CSÁSZÁRSÁG — PÁPASÁG — KERESZTES HADJÁRAT

Frigyes uralkodásának utolsó évtizedét ismét elsősorban az európai politika kérdései kötötték le. A Birodalom német felében lassan megerősödve már gondolhatott arra, hogy Itáliában is rendezze állásait. Közeledett a Lombard Ligával hat évre kötött fegyverszünet lejárta is.

Az itáliai kérdés három, egyáltalán nem azonos problémát ölelt fel: a lombard városok helyzetének rendezését, a pápasághoz való viszonyt és a béke helyreállítását a normann királysággal. A legegyszerűbbnek ez utóbbi mutatkozott, mivel részben a pápasággal való viszony, részben a bizánci birodalommal szembeni politika függvénye volt. Frigyes Bizánc-

cal szemben továbbra is ellenséges érzéseket táplált, a pápával pedig — különösen a nyolcvanas évek első felében — békés viszonyban volt, a legkönnyebben tehát a normann királysággal egyezett meg. Sokkal nehezebb volt a meg egyezés az észak-itáliai városokkal.

De Frigyes erre az időre már véglegesen revideálta a korábbi évtizedek elhibázott politikáját. Kész volt alapvető engedményekre is, ha ellenfelei tiszteletben tartják presztízsét. Képviselői már a tárgyalások kezdetén készek voltak a roncagliai határozatok visszavonására. Amikor pedig a mindkét fél számára presztízsokból fontos Alessandria-problémát is sikerült bölcs diplomáciai megfontolásokkal akként megoldani, hogy a várost nem kellett lerombolni

(ez volt korábban a császár terve), de nem is maradt meg a császárellenes célok és tervek örök szimbólumának (ez volt viszont a városok elképzelése), a meg egyezés már előrevetette árnyékát. 1183 márciusában a város lakói meghódoltak a császárnak, aki a várost Caesarea néven szimbolikusan újjáalapította.

Alessandria sorsában megmutatkozott a béke kompromisszuma. Konstantzban 1183. június 25-én sor is került a végleges békekötésre. A császár lemondott a roncagliai határozatok érvényesítéséről. A városokat ismét kegyeibe fogadta és elismerte szövetségüket is, amelyet egyébként a résztvevők további harminc évre megújítottak. A császár felhagyott a regáliák visszavételével is, és abban a formában, ahogyan

azokat Roncaglia előtt gyakorolták, átadta a városoknak, beleértve a konzulok szabad választását is ott, ahol ez korábban ténylegesen gyakorlat volt. A városok legfőbb hűbérura továbbra is a császár maradt. Ennek megfelelően formálisan ő gyakorolta a legfőbb bírói hatalmat is. Talán még ennél is formálisabbá vált a császári főség egy másik jele, mely szerint a szabadon választott konzuloknak a császártól ötévenként ismételten meg kellett kapniok az investitúrát. E pont be nem tartása mutatja tulajdonképpen a városok teljes győzelmét a császár felett.

A városok is jelentős engedményeket tettek. A regáliákért egy összegben tizenötezer és a továbbiakban évente kétezer font ezüstöt kellett fizetniök.

A városok minden lakója letette a hűség-
esküt a császárnak és kötelezte magát
arra, hogy a Birodalom jogát és javait
a Lombard Szövetség területén kívül
is védelmezni fogja, valamint segíti a
császári seregeket a városok területén az
átvonulások idején. Az igazi győztesek
mindezek ellenére a városok maradtak,
hiszen sikerült megtartani önállóságukat.

A városokkal kötött béke és a norman-
nokkal titokban folyó tárgyalások össze-
függtek a pápasággal ismét kiéleződött
helyzettel. Nevezetesen a béke ama
pontjára gondolunk, amely a városok
segítségét írta elő a Lombard Liga
területén kívül. A császár és pápa ellen-
tételi ugyanis 1178 után sem ültek el.
A békekötés Velencében csak csillapít-
totta azokat, de nem küszöbölhette ki.

A béke a kényes kérdéseket, így például a Matild-féle birtokok helyzetének rendezését megkerülte. A hetvenes évek második felében a régiekhez újabb ellentétek is járultak. A romagnai és piemonti területekhez, ahol a császári hatalom változatlanul fennmaradt, 1174 után Frigyes újabbakat szerzett Közép-Itáliában; így a spoletói hercegséget, a toscanai örgrófságot és a szardíniai hercegséget, amelyekről VI. Welf a császár javára lemondott. A császár ezeket a birtokait is miniszteriálisai révén kormányozta (egy ideig a közigazgatás élén Christian mainzi érsek állt). Hatalmának ez a megerősödése Közép-Itáliában nem hagyta hidegen a pápai politikát. Megmutatkozott ez már azokon a tárgyalásokon is, amelyeket 1182 után a matildi örökség

kérdésének rendezéséről folytattak. A pápaság ezúttal sem támadott közvetlenül, hanem amikor 1183-ban Trierben kettős választásra került sor, megkérdőjelezte a császár döntését.

A császár a tárgyalások során azzal a javaslattal fordult a pápához, hogy a kezén levő birtokok után kész a Birodalom minden itáliai bevételének tíz százalékával kártalanítani a pápaságot, és másik tíz százalékkal a kardinálisokat. Ez a nagyvonalú elképzelése elfogadhatatlan volt a pápa számára, hiszen anyagilag egyszer s mindenkorra a császártól tette volna függővé az egyházat. III. Lucius pápa (1181—1185), aki pedig hajlott a megegyezésre a császárral, kénytelen volt a javaslatot elutasítani. Az Itáliába vonult Frigyes 1184 októberé-

ben Veronában találkozott a pápával. Minden módon igyekezett kimutatni készségét a megegyezésre s ismét a régi recepthez folyamodott. Mint 1153-ban Konstanzban a római polgárok, most az észak-itáliai és burgundiai eretnek mozgalmak ellen ajánlotta fel támogatását, s kilátásba helyezte a keresztes hadjáratot is a Szentföldre. Egyúttal azonban a diplomáciai fenyegetés eszközét is alkalmazta. A tárgyalások alatt, október 29-én Augsburgban ünnepélyesen eljegyezte fiát, Henriket II. Roger normann király leányával, Constantiával. A pápaság így két tűz közé került.

Az évek óta folyó tárgyalásokat a normannokkal Frigyes rendkívüli módon titokban tartotta. Annak részletei még ma sem ismeretesek. Kétségtelen azon-

ban, hogy nem elsősorban katonai szövetségről, mint inkább arról volt szó, hogy a két hatalom véglegesen kibékül egymással. A békére a normannoknak Bizánc miatt volt szükségük, a császár pedig ezzel a pápa legfőbb védelmezőjét semlegesítette. Nem valószínű, hogy a házassági kapcsolattal Frigyes eleve a normann-szicíliai királyságra vetett volna szemet. Pusztán a kötött megegyezéseket pecsételte meg a házasság. A pápaság persze felismerte a szerződés jellegét, és akként is cselekedett. A veronai megbeszélések minden szempontból kudarcra végződtek.

Az Itáliában időző császár ekkor újabb sakkhúzásra határozta el magát. Felhasználva a lombard városokkal megjavult viszonyát, régi ellenfelével, Milá-

nóval fogott össze. Az 1185. február 11-i megállapodás értelmében Milánó évi adó fejében megkapta a grófság és az érsekség területére a regáliákat (amivel a császár tulajdonképpen áldozatul dobta neki régi hűséges városát, Cremonát), kötelezte viszont magát arra, hogy támogatja a császár politikáját Itáliában. 1186 januárjában ebben a városban zajlott le Henrik és Constantia esküvője is. Ezek a lépések persze hatottak a pápaság politikájára is. 1185 végén III. Orbán (1185—1187) személyében új pápa került a trónra, aki a tárgyalások fonalát ugyan ismét felvette a császárral, de csak azért, hogy tovább élezze a helyzetet. Kétségbe vonta ugyanis a tárgyalások során a császár azon jogát, hogy főpap halála után annak javadalmai és ingóságai felett

rendelkezzék. Ugyancsak kedvezőtlen döntést hozott a trieri kérdésben is. Folmart, a császárellenes érseket kente fel anélkül, hogy az a császártól az investitúrát megkapta volna.

A helyzet tehát rendkívül kiéleződött. A császár seregei előzönlöttek a pápai államot, a pápa viszont Frigyes ellen felkelést szított Németországban. Megnyerte Fülöp kölni érseket, korábban a császár bizalmi emberét, aki territoriális politikájának gyakorlása során került szembe az uralkodóval. Köln ettől fogva lett angol—Welf szövetségben a Hohenstaufok egyik legfőbb ellenfele.

Tekintettel a veszély nagyságára Frigyes gyorsan határozott és 1186 nyarán visszatért Németországba. A gelnhauseni

birodalmi gyűlésen az egyháznagyok többsége a császár mellé állt. 1187 májusában II. Fülöp Ágost francia uralkodóval kötött szövetséget, ami a kölni és a trieri érsekek helyzetét kilátástalanná tette. Fülöp kölni érsek meghódolt a császárnak, Folmar érsek elmenekült.

A győzelemmel megnyílt az út a pápával való kiegyezés előtt. Megkönnyítette ezt a pápaság megváltozott politikája is. Az új pápa, III. Kelemen első sorban a szeldzsuk törökök elleni keresztes hadjárat követelményeit tartotta szem előtt. A szeldzsuk törökök 1187 nyarán elfoglalták egész Palesztinát, októberben Jeruzsálem is kezükbe került. A császár és pápa tárgyalásait e hírek jelentősen befolyásolták. Mindkét fél elment a másiknak. A pápa a trieri

kérdést úgy oldotta meg, hogy mindkét érseket letette, és újat nevezett ki a császári kancellár személyében. A császár viszont, aki úgy érezte, elsősorban az ő kötelessége a kereszténység védelme a pogányokkal szemben, és úgy vélte, hogy a kereszties hadjárat vezetése, a győzelem a pogányok felett megerősítheti tekintélyét Európa-szerte, igyekezett elhárítani a hadjárat útjában álló akadályokat. Közvetített az angol és francia uralkodó között, akik 1188-ban fegyverszünetet kötöttek. 1188 márciusában a mainzi birodalmi gyűlés meghirdette a kereszties hadjáratot. Frigyes és legidősebb fia felvették a keresztet.

Mielőtt a császár útnak indult, létre kellett hoznia a végleges rendezést a pápával. Erre 1189 áprilisában a strassburgi

szerződésben került sor. A császár kiűrtette a pápai államot, a pápa pedig megígérte Frigyes második fiának, a trónörökös Henriknek császárrá koronázását. Másban azonban ekkor nem sikerült megállapodni. A vitás területi kérdések rendezését ismét elnapolták.

Ezzel párhuzamosan folyt a németországi helyzet rendezése is. Az uralkodónak gondoskodnia kellett arról, hogy távolléte folyamán semmiféle váratlan esemény se akadályozza a kormányzást. Ezért 1188 júliusában a goslari birodalmi gyűlésen választás elé állította az 1185-ben visszatért, és időközben ismét hatalmi harcokba bonyolódott Oroszlán Henriket. A határozat szerint a herceg részt vehet a keresztes hadjáratban a császár költségén, vagy véglegesen le kell

mondania birtokai egy részéről. Amennyiben egyik megoldást sem fogadja el, három évre ismét száműzetésbe kell vonulnia. Oroszlán Henrik az utóbbit választotta, és 1189 áprilisában ismét száműzetésbe ment akkor Normandiában tartózkodó apósához.

Frigyes egyéb intézkedéseit is körültekintően hozta meg. Csak legidősebb fia, Frigyes sváb herceg vette fel a keresztet, második fiát, a már királlyá koronázott Henriket régenssé tette. Harmadik fia, Ottó Burgundia kormányzását kapta. Negyedik fia, Konrád ekkor már a kasztíliai trón várományosa volt. A császár tehát abban a meggyőződésben kelhetett útra, hogy házának uralma biztosítva van a Birodalomban, s annak hatalma, fénye még növekedni is fog.

A császár az 1189 májusában Regensburgból megindult keresztes hadjáratot katonailag és diplomáciailag jól előkészítette. Úgy döntött, hogy hadait szárazföldi úton vezeti a Szentföldre, és ezért kellő időben megkereste az uralkodóit azoknak az országoknak amelyeknek területén át kellett vonulnia. A bizánci császár is megígérte támogatását, az ikoniumi szultán pedig, akinek trónját a szeldzsuk törökök veszélyeztették, szövetséget ajánlott fel.

A kortársak a sereg létszámát eltúlozták, a valóságban ez legfeljebb háromezer lovag és kíséretük, ebben az időben azonban jelentékeny erő volt. Magyarországon valóban szívélyes, noha persze elővigyázatos fogadtatásra találtak. III. Béla ellátta őket élelmiszerrel, de sereg-

gel védte a határig a keresztések esetleges kilengései ellen az országot. Bolgár földön — vagyis bizánci területen — már megváltoztak a viszonyok. Elfogyott az élelem és a bizánci seregek olykor megmegrohanták a keresztéseket. Már itt látszott, hogy Angelosz Izsák császár támogatására nem lehet számítani. Az átkelet a Balkán-hegységen jelentős áldozatokba került. Utána pedig Frigyesnek döntenie kellett: megrohanja-e a Mánuel halála után rohamosan hanyatló, széthulló Bizáncot, — vagy megkísérli-e a tárgyalások útját választva kicsikarni a bizánci támogatást, megőrzi-e az eredeti célt? A tárgyalásokat választotta, s kieroszakolta a szabad átvonulást, sőt némi támogatást is Bizánctól. 1190 március végén Gallipolinál a Helleszpontu-

szon bizánci hajókon keltek át a keresztetek Ázsiába.

Kisázsiai területen újabb nehézségek támadtak. Elfogyott az élelem, az ikoniumi szultán az ígért szövetség helyett ellenállást tanúsított. A szomjúság és éhség kínozza sereget még a török támadások is meg-meg tizedelték. Május 14-én végre sikerült bevenni Ikoniumot, és ezzel a szultánt korábbi ígéretei betartására kényszeríteni.

Május végén elérte a sereg a keresztény Örményországot. Annak uralkodója, Leó, segítséget ígért a császárnak. Ezért Frigyes siettette seregét, és a lehető leg-rövidebb utat választotta Szeleukia felé. 1190. június 10-én este, miután lovon átúsztta a gyors sodrású Saleph folyót, pihenőt rendelt. A császár is elköltötte

estebédjét, majd frissítő fürdésre szánta rá magát. A vízben valószínűleg szív-roham érte, a folyó hullámai magukkal ragadták. Mire kísérői nyomára jutottak, már halott volt.

A kereszties hadjárat további története már nem tartozik ránk, legfeljebb annyiban, amennyiben érinti a császár földi maradványainak sorsát. Fia, Frigyes herceg Tarsusban temettette el a császár belső részeit. Antiochiában a csontról leválasztották a húst, és a katedrálisban helyezték örök nyugalomra. A császár csontjait a keresztiesek azzal a szándékkal vitték magukkal, hogy majd Jeruzsálemben, a szent városban helyezik örök nyugalomra. Mivel a várost nem tudták bevenni, a csontokat Tyrusba vitték, ahonnan azok később eltűntek. Frigyes

tetemének ez a sajátos sorsa is hozzájárulhatott ahhoz, hogy alakja köré a német utókor a mondák ködét vonta.

A CSÁSZÁR SZEMÉLYISÉGE ÉS POLITIKÁJA

Könnyű helyzetben van a történetíró, amikor egy minden tekintetben haladó személyiség életútját mutatja be, olyan politikusét, hadvezérét, kimagasló államférfiét, vagy — s ez a legjobb eset — forradalmárét, akinek tevékenységét nem tarkítják buktatók, aki egyértelműen az emberi haladást szolgálta. Az életrajz önmagában is igen nehéz műfaja ilyenkor kedvező alkalmat kínál ahhoz, hogy a történetíró fellebbentse a fátylat az olvasó előtt a történeti fejlődés menetéről, mozgatóerőiről, az alapvető folyamatok mindenirányú kivetítődéséről. Ilyen esetekben a hősök egyébként emberileg vagy erkölcsileg

nem mindig tiszta vonásai háttérbe szorulhatnak, hiszen tevékenységük az általános emberi haladásnak nem passzív része, hanem annak elősegítője, támogatója.

Sokkal nehezebb a feladata annak, aki problematikusabb egyéniségek életének bemutatására vállalkozik. Holott erre is szükség van akkor, ha nem sematikus képet akarunk rajzolni a történelemről, hanem a valóságot, a való élet szegmentumait, a történelmi fejlődés reális menetét és buktatóit szeretnénk bemutatni. A történelem sokkal bonyolultabb annál, hogysem elfogadható volna a leegyszerűsítés. A pozitív hősök mellett sorra találkozhatunk a negatív hősök ugyancsak kimagasló alakjaival, akiknek élete, annak részletesebb ismerete legalább

annyi tanulással szolgálhat, mint az egyértelműen pozitív hősöké. Hiszen a nem kimondottan haladó személyiségek életén keresztül is megismerhetjük a történeti valóságot a maga realitásában, bonyolultságában, megtanulhatjuk megismerni és megérteni az ellenfelek álláspontját.

Ilyen személyiség volt I. Frigyes császár is. Az uralkodó a német feudális arisztokrácia legmagasabb köreiből származott. Nem szánták a trónra, kora szokásos laikus nevelésében részesült. Ez a két jellemző vonás az, amelyek az ifjú uralkodó nézeteit, szokásait, bizonyos értelemben jellemét is megszabták.

Nem maradt róla hiteles képzőművészeti ábrázolás, amelyeket ismerünk, inkább idealizálják alakját, semmint az

emberileg jellemzőt mondanák el. Leírásokból mégis tudjuk, hogy a császár középtermetű, erős, karcsú, arányos testű volt. Fejét szőke haj, arcát vörhenyes szakáll borította. Ez utóbbiról nevezték Itáliában Barbarossának. Víg kedélyéről, rendszerint derűs, vidám tekintetéről a kortársak egyöntetűen szólnak. Ugyancsak jellemzőnek tartják átlagon felüli szónoki készségét. Egyik-másik korabeli történetíró egész beszédek ad a szájába, és bizonyos, hogy nem egy közülük valóban a császártól származik.

Laikus, katonás nevelést kapott, nem tudott latinul, szerette a fegyvereket és jól is bánt velük, járatos volt a lovagi tornák művészetében, maga is gyakran küzdött. Nem egy esetben, mint például az 1184-ben Mainzban megrendezett

hatalmas udvari tornajátékokon, amikor két fiát lovaggá ütötték, és az ünnepi alkalomra fából egész ideiglenes várost építettek fel a szerte Németországból ide tóduló lovagok számára, személyesen is részt vett. Edzett testét az idő alig kezdte ki. A császár hetvenedik életéve felé közeledett már, amikor vállalkozott a rendkívül fárasztó, hatalmas megpróbáltatásokkal járó kereszties hadjáratra. Pedig tisztában volt a nehézségekkel, hiszen fiatalabb éveiben egyszer már részt vett egy ilyen hadjáratban. S hogy számolt azzal, hogy nem látja többé Európát, mutatják azok a gondos, körültekintő intézkedések, amelyeket elindulása előtt tett.

Noha laikus nevelést kapott, vallássosságához nem fér kétség, persze kora

— még a nagy egyházi és vallási reform előtti korszak — vallásosságának megfelelően. A császár minden napját imával kezdte, de ez a vallásosság nem zavarta a pápaság ellen vívott küzdelmében vagy a német egyház ügyeinek intézésekor.

Katonának nevelték, de uralkodása alatt, különösen annak második felében többet ért el diplomáciai, mint katonai téren. Korán részt vett diplomáciai jellegű tárgyalásokon. Ott volt Konráddal Bizáncban a második keresztes hadjáratból hazatérőben és másutt is. Igen jó taktikai érzéke, nem hétköznapi tárgyalási rutinja különösen uralkodásának második felében érvényesült, amikor szorult helyzetéből e készségek révén szabadult meg, és ért el viszonylag

kedvező kompromisszumokat. Hajlama a kompromisszumra egyébként is jellegzetes tulajdonsága volt, amelyet görcsös ragaszkodása a joghoz, igazsághoz még inkább aláhúzott.

A feudális arisztokrácia legfelsőbb rétegeiből származott. Politikai elképzelései sok szempontból konzervatívnak bizonyultak. A Birodalom megújítására irányuló törekvései konzervatív programot jelentettek. Igaz, Frigyes e régi célok megvalósítása érdekében sok új jelenséget is felhasznált, akkoriban moderneknek számító megoldásokhoz is folyamodott. Gondoljunk csak a pénzgazdálkodás elemeinek beillesztésére uralmi rendszerébe vagy a központi közigazgatási rendszer kifejlesztésére a miniszteriálisok révén. Egész politiká-

ját mégis konzervatívnak kell jellemeznünk.

A történetírás az utóbbi időben azt veti szemére, hogy a birodalom régi jogainak felújításáért, a pápaság fő hatalmának megtöréséért vívott küzdelmei meddőeknek bizonyultak, és egyúttal megkönnyítették a feudális széttagolódás erőinek érvényesülését. Ha a császár erőit a központi hatalom kiépítésére fordítja és nem pazarolja el Itáliában — mondják —, talán másképpen alakul a német fejlődés is. Nem hisszük, hogy ez így történt volna. A császár semmiképpen sem volt többre képes, mint amit a központi hatalom megőrzése terén tett. Igényeinek e téren is határt szabott a valóság ereje. A korábbi évtizedek során a központi hata-

lom olyan mértékben szétforgácsolódott, hogy a maradék erőkkkel fordulatot nem lehetett elérni. Az uralkodó ezt felismerte, ezért megegyezésre törekedett a hercegekkel Németországban. Azt remélte, hogy az itáliai városok gazdasági erejéből szert tehet arra a pénzjövedelemre, amelynek révén megerősítheti hatalmát. Akkor követett el súlyos hibát, amikor a regáliák visszavételének követelésével túlhajtotta igényeit és világosan kifejezésre juttatta közömbösségét az itáliai városi fejlődés eredményeivel szemben. Így olyan végzetes útra lépett, amely Németországban a központi hatalom maradék erőit is veszélybe sodorta.

Javára kell viszont írni, hogy a fenyegető zsákutcából volt ereje visszakozni, még politikai elképzeléseinek revideálása,

régi elveinek teljes elvetése árán is. Uralma végén helyzete Itáliában vitathatatlanul sokkal kedvezőbb volt, mint a harcok kezdetén. A széttagolódás megakadályozására Németországban azonban az itt felhalmozott erő már nem volt elégséges. A császár ugyan leverte legnagyobb ellenfelét, Oroszlán Henriket, akinek alakjában és tevékenységében első ízben öltött igazi valóságában testet a következő évszázad németországi fejlődése, a territoriális fejedelemségek kibontakozása. Erőinek véges voltát mutatja viszont, hogy a széttagolódás erőit a széttagolódás erőivel, a többi feudális nagyhűbéres segítségével kellett levernie. Oroszlán Henrik leverése után a császár sem tehetett mást, mint hogy tovább lendítette előre ezt a fejlődést

a már megkezdett úton. Nem vonhatta ki magát alóla, ezért inkább az élére állt a territoriális törekvéseknek, s családi birtokainak gyarapításával, itáliai pénzek révén óhajtotta a fő hatalmat utódai számára biztosítani.

Erre az útra kényszerült a császár, mivel a német fejlődés már akkor is alapvető vonásokban tért el az angoltól vagy a franciától. Ezekben az országokban az uralkodó a kisnemesekkel foghatott össze a nagyhűbérurak ellen, mint azt Frigyes kortársai az angol vagy a francia trónon tették. De Németországban a birodalmi hercegek csoportja elszigetelte a császárt a hűbéres nemesség tömegeitől, a lovagoktól. Ez a központi hatalom tragikus bukásának nyitányát jelentette Németországban. A császár

nem tudta megakadályozni, hogy a birodalmi hercegek akaratát érvényesítve rendszeresen szét ne ossza a megüresedett hűbéri javadalmakat. Azt sem tudta elérni, hogy Németország örökletes monarchiává alakuljon át. A Frigyes nevével fémjelzett korszak tulajdonképpen akkor zárult le, amikor korán elhunyt fiával, VI. Henrik császárral az örökletes monarchia megvalósításával kapcsolatos tervek is sírba szálltak. A központi hatalom a XIII. század folyamán felőrlődött Németországban. A területiális fejlődés győzött a központi hatalom felett, a német birodalom részeire bomlott.

Nem csoda tehát, ha az utána következő évszázadok ajkán Frigyes uralma a tejjel-mézzel folyó Kánaán időszakává változott. A feudális urak és az egy-

ház nyomása alatt vergődő szűdztok és polgárok szemében Frigyes, akinek uralma alatt a telepítések révén javult a parasztság helyzete, és aki támogatta a kezdődő német városi fejlődést, valami olyasfajta alakká vált, mint amilyen Mátyás király volt a magyar nép szemében. A nagy német parasztháború előtti évtizedekben az itáliai II. Frigyes-monda, mely szerint a császár lelke az Etna mélyére húzódva várja a visszatérést, a Birodalom területein Barbarossa Frigyes alakjához kötődött. Később a német egyesülés idején az uralkodó alakja a legendák ködéből a nacionalista kultusz megvilágításába került. Ez is, az is hamis kép. Csak a valóság mélyebb feltárása teszi lehetővé alakjának, politikájának mai megértését.

IRODALMI TÁJÉKOZTATÓ

Viszonylag kisszámú a császár személyével foglalkozó irodalom. Említésre méltó *K. Hampe* összefoglalása *Herrschergestalten des deutschen Mittelalter*, München 1956. 6. kiadás. *E. Maschke*: *Die großen Deutschen I.* k. Frankfurt am Main 1956. Kisebbs monográfia a császárról *E. F. Otto*: *Friedrich I. Barbarossa*. Potsdam 1940. Újabb népszerű kis összefoglalás *K. Jordan*: *Friedrich Barbarossa*. Göttingen 1959. Figyelmet érdemel *G. Barralough*: *History in a Changing World*. Oxford 1957. művében a rövid méltatás.

A császár politikájával és a korszak egyéb kérdéseivel viszont könyvtárnyi irodalom foglalkozik. Néhány összefoglalás: *K. Hampe*: *Deutsche Kaisergeschichte in der Zeit der Salier und Staufer*. Köln 1949. *E. Maschke* és *K. Jordan*: *Handbuch der deutschen Geschichte*. Konstanz 1953. A *K. Jordan* által írt fejezet *B. Gebhardt*: *Handbuch der deutschen Geschichte* 8. kiadásá-

nak I. kötetében. Frankfurt am Main 1954. Frigyes uralmának [első] korszakáról 1158-ig jó tájékoztatást ad *H. Simonsfeld*: *Jahrbücher des deutschen Reichs unter Friedrich I.* című, az első kötetnél félbe maradt munkája. Frankfurt am Main 1908. A modern kutatások számára még mindig nélkülözhetetlen *W. Giesebrecht*: *Geschichte der deutschen Kaiserzeit.* 5. és 6. k. Berlin 1880 és 1895. Frigyes politikájának alapvetésére vonatkozik *P. Rassow*: *Honor imperii. Die neue Politik Friedrich Barbarossas. 1152—1159.* München 1940. Frigyes politikájának radikális polgári elítélése *Fr. Heer*: *Aufgang Europas.* Wien—Zürich 1949. és *Fr. Heer*: *Die Tragödie des Heiligen Reiches,* Stuttgart 1952.

A Hohenstaufok családjára vonatkozik *E. Maschke*: *Das Geschlecht der Staufer.* Frankfurt am Main 1943. A Hohenstaufok és a Welfek küzdelmeire vonatkozik általában *A. Diederichs*: *Staufen und Welfen.* Berlin 1943.

A központi hatalom és a territoriális erők viszonyaira vonatkozik *T. Mayer (szerk.)*: *Kaisertum*

und Herzogsgewalt im Zeitalter Friedrichs I. Stuttgart 1952., *T. Mayer*: Fürsten und Staat. Weimar 1950. *F. Rörig*: Geblütsrecht und freie Wahl in ihrer auswirkung auf die deutsche Geschichte. Berlin 1948.

Oroszlán Henrik és Frigyes viszonyára vonatkozóan a legújabb *T. Mayer*: Friedrich I. und Heinrich der Löwe. Darmstadt 1958., *R. Hildebrand*: Der „sächsische Staat“ Heinrichs der Löwen. Berlin 1937. Különösen Oroszlán Henrik perével kapcsolatban még mindig haszonnal forgatható *F. Glücker*: Der Prozess Heinrichs des Löwen. München 1908. és *Uö.*: Das Gelnhauser Urkunde und der Prozess Heinrichs des Löwen. München 1920., valamint *J. Haller*: Der Sturz Heinrichs des Löwen. Köln 1911.

Frigyes várospolitikájáról ad tájékoztatást *E. Voigt*: Zum Charakter der Staufischen Städte politik. Berlin 1962. (a Das Stern Festsehrift-ben)

Rainald kancellárra vonatkozik *A. Stelzmann*: Rainald von Dassel und seine Reichspolitik. Jahrbuch des Köln. Geschichtsvereins. 25. k. 1965.

A miniszteriálisokra vonatkozik *K. Bosl*: Die Reichsministerialität der Salier und Staufer I—II. Köln 1950—51.

VI. Welfre és az örökségre vonatkozik *S. Adler*: Welf VI. und sein Sohn. Wien 1881.

A pápaság politikájáról újabban megjelent *W. Ullmann*: Die Machtstellung des Papsttum im Mittelalter. Graz—Köln 1960.

Képünk egy, valószínűleg 1155—1171 között készült ereklyetartót ábrázol, amely a kapfenbergi premontrei rendház templomában található. Frigyes eredetileg koronát viselt, amely azonban elveszett.

TARTALOMJEGYZÉK

Európa a XII. század első felében	5
A királyi hatalom megszilárdítása	47
Küzdelem a pápával és az itáliai városokkal	89
A császári hegemonia összeomlása	156
Oroszlán Henrik leverése	198
Császárság — pápaság — keresztes hadjárat	223
A császár személyisége és politikája	243
Irodalmi tájékoztató	257

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó igazgatója

A szerkesztésért felelős: Szécsi Katalin

Műszaki szerkesztő: Helle Mária

AK 1090 k 7678 — Terjedelem: 4,12 (A/5) ív

Akadémiai Nyomda, Budapest

Felelős vezető: Bernát György

10, -